

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ

Д-Р БЛАГОРОДНА МАКЕВА- НАЙДЕНОВА

НАДЕЖДА СТОЙЧЕВА

КАТЯ КРЪСТАНОВА- КАРАИВАНОВА



ЗАКОНОДАТЕЛСТВО В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ, ОТНОСИМО КЪМ
НАКАЗАТЕЛНОПРАВНАТА ЗАЩИТА, ПРЕДВИДЕНА В КОНВЕНЦИЯТА НА
СЪВЕТА НА ЕВРОПА ЗА ПРЕВЕНЦИЯ И БОРБА С НАСИЛИЕТО НАД ЖЕНИ И
ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА КОНВЕНЦИЯ НА СЪВЕТА НА ЕВРОПА
ЗА ПРЕВЕНЦИЯ И БОРБА С НАСИЛИЕТО НАД ЖЕНИ И
ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ И СЪСТОЯНИЕТО В БЪЛГАРИЯ

УСЛУГИ ЗА ПОДКРЕПА НА ЖЕРТВИ НА НАСИЛИЕ НАД
ЖЕНИ И ДОМАШНО НАСИЛИЕ

фондация
асоциация
анимус

COUNCIL OF EUROPE



CONSEIL DE L'EUROPE

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ

**Законодателство в Република
България, относимо към
наказателноправната защита,
предвидена в Конвенцията на
Съвета на Европа за превенция
и борба с насилието над жени и
домашното насилие**

д-р Благородна Макева

Настоящият анализ е изготвен в рамките на Проект „Комуникация на гражданското общество и застъпнически кампании за Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие чрез прилагането на обща методология, разработена от Съвета на Европа, мрежата на WAVE и UN Women“.

Мненията, изразени в този сравнителен анализ, са отговорност единствено на автора и не отразяват непременно официалната позиция на Съвета на Европа.

За автора:

Д-р Благородна Христова Макева-Найденова е дългогодишен служител на МВР с над 23 години опит:

- До м. юни 2021 г. заместник-директор на Главна дирекция „Национална полиция“-МВР в МВР.
- Била е член на Националния съвет по равнопоставеност между жените и мъжете и на Националния съвет за финансова компенсация и подпомагане на пострадали от престъпления.
- Независим консултант по права на човека, преподавател, изследовател и автор на публикации в сферата на превенцията и защитата от домашното насилие.
- Международен консултант към Организацията за сигурност и сътрудничество към Съвета на Европа по темата за защита от домашно насилие и насилие, основано на пола.
- Консултира Уницеф България по въпроси, свързани с правата на децата.

Ел. поща: blagorodnanmakeva@gmail.com

**София,
2023 г.**

ВЪВЕДЕНИЕ

През последните десетилетия насилието над жени, включително домашното насилие, получи все по-голямо внимание от страна на международната общност и впоследствие тези права на човека намериха допълнителна защита в развитието на международното право.

През този период бяха предприети няколко важни стъпки за усъвършенстване на превенцията и борбата с насилието над жени и домашното насилие като бяха приети редица международните актове, които разписаха и международни стандарти в тази област.¹

Някои от най-важните международни договори, които са наличен правен инструмент в тази област са:

- Конвенцията на Съвета на Европа за предотвратяване и борба с насилието срещу жени и домашното насилие (Истанбулската конвенция, подписана 2011 г.)²;
- Конвенцията за борба с трафика на хора и експлоатацията на проституцията на други (1949 г.);
- Международният пакт за икономически, социални и културни права (1966 г.);
- Международният пакт за граждански и политически права (1966 г.);
- Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация срещу жените (CEDAW, 1979 г.) - решения и препоръки, приети от Комитета³;
- Декларацията на ООН относно елиминирането на насилието срещу жени, 1993 г.;
- Междумериканската конвенция за предотвратяване на насилието срещу жени, наказание и изкореняване на насилието срещу жени, 1994 г.;
- Пекинската декларация, 1995 г.

¹ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966), International Covenant on Civil and Political Rights (1966), Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (1979), Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, (2011) and etc.

² През 2011 г. усилията на Съвета на Европа завършват с изработване на проект за конвенция, подготвен от САНВИО, с цел да се гарантира защитата на жените от всички форми на насилие и да се предотврати, преследва и премахне насилието над жени и домашното насилие (чл. 1, § 1, буква „а“ от Конвенцията).

³ Ратифицирана от България още през 1982 г.

- Препоръката (2002)⁵ на Комитета на министрите до държавите членки относно защитата на жените от насилие.⁴

Противодействието срещу насилието над жените е въпрос от фундаментално значение за Европа и част от основните европейски ценности. Съветът на Европа и по-специално неговият Управителен комитет за равенство между жените и мъжете (Steering Committee for Equality between Women and Men - CDEG) още от 90-те години предприема редица стъпки в подкрепа на защитата на жените от насилие.

От страна на Парламентарната асамблея на Съвета на Европа многократно са заемани твърди позиции срещу всички форми на насилие срещу жени, което е резултирало в приемането на редица резолюции и препоръки относно различните форми на насилие срещу жени.

През 2008 г. Съвета на Европа създава Експертна група за действие срещу насилието над жени и домашното насилие⁵.

Тази комисия, съставена от представители на правителствата на държавите - членки на Съвета на Европа, е натоварена със задачата да изготви един или повече обвързващи правни акта *„за превенция и борба с домашното насилие, включително специфичните форми на насилие над жени, другите форми на насилие над жени, както и за защита и подкрепа на пострадалите от такова насилие и за преследване на извършителите“*.

Комисията провежда общо девет заседания и през декември 2010 г. завършва работата си върху текста на проекта на Конвенцията.

Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (Истанбулската конвенция) е първият всеобхватен международен договор, който има за цел да създаде стандарти, въз основа на които държавите да хармонизират вътрешното си законодателство в тази материя. Конвенцията изрично определя насилието срещу жените като нарушение на правата на човека и форма на дискриминация срещу жените. Тя е приета от Комитета на министрите на Съвета на Европа на 7 април 2011 г. и е открита е за подписване на 11 май 2011 г. на 121-ата сесия на Комитета на министрите в Истанбул.

Изброените по-горе международни актове показват, че е налице една наистина солидна международна правна уредба в областта на защитата на жените от насилие. Съветът на Европа също така прие няколко резолюции и актове относно насилието срещу жените, като може би един от най-значимите е Плана за действие от 1995 г., но най-

⁴ Тази препоръка съдържа първата цялостна стратегия за превенция на насилието над жени.

⁵ Group of independent Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO).

всеобхватният международноправен инструмент за превенция и борба с насилието над жени и насилието е Истанбулската конвенция.

В Истанбулската конвенция са заложили 4 (четири) стълба, които държавите следва да прилагат, за да постигнат изпълнение на задълженията, които са въздигнати от Конвенцията:

- превенция;
- защита;
- наказателно преследване и
- координирани политики.

За разлика от други международни договори за справяне с насилието, основано на пола, в Истанбулската Конвенция е предвидено прилагането на всеобхватни и координирани политики между национални и правителствени органи, участващи в дейностите по превенция, наказателно преследване и защита.

Всъщност Истанбулската конвенция е най-изчерпателният и мащабен договор в тази област, тъй като в нея са включени, както стандарти, така и добри практики, установени и вече разработени в рамките на прилагането на други международноправни инструменти, например като Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация срещу жените.

Самата Истанбулска конвенция представя едно съвременно отношение за правата на човека, защото в нея се признава, че справянето с насилието срещу жени се възлага като отговорност на държавата.

Като действащ инструмент на международното право, тя влезе в сила на 1 август 2014 г. след като бе ратифицирана от 10 страни.

Интересен факт е, че Република Турция бе първата държава, ратифицирала Конвенцията, но бе и първата страна, която е подаде уведомление за денонсирането ѝ. Република България, от друга страна, бе първата държава, която отказа ратификация след решение на Конституционния съд⁶. Независимо, че заради решението на Конституционния съд след подписването на Конвенцията, от страна на България не се пристъпи към ратифицирането ѝ, настоящият анализ за съответствие е значим за страната.

На 5 и 6 юни 2014 г. Съветът на Европейския съюз (ЕС), заседаващ на равнище министри на правосъдието и вътрешните работи, приема заключения, с които приканва държавите членки да подпишат, сключат и приложат тази конвенция.

⁶ Решение № 3 от 2018 г. на Конституционния съд, обн., ДВ, бр. 65 от 07.08.2018 г. достъпно онлайн на адрес: <https://www.constcourt.bg/bg/act-6187> [посетено на 03.05.2023 г.]

На 4 март 2016 г., Комисията представя на Съвета на Европейския съюз предложение за решение на Съвета за подписване на Истанбулската конвенция от името на Европейския съюз.

В предложението се посочва, че сключването на Конвенцията е въпрос от компетентността както на Съюза, така и на държавите членки.

При обсъжданията на проекторешението в подготвителните органи на Съвета става ясно, че сключването на Истанбулската конвенция от ЕС в някои предложени от Комисията области няма да получи подкрепата на изискваното квалифицирано мнозинство от членовете на Съвета. Затова е взето решение да се ограничат областите, в които Съюзът ще сключи Истанбулската конвенция, така че да са само области, в които ЕС има изключителна компетентност според тези подготвителни органи.

На 11 май 2017 г. Съветът на ЕС приема две отделни решения във връзка с подписването на Истанбулската конвенция, както следва:

- Решение (ЕС) 2017/865 на Съвета от 11 май 2017 година за подписване, от името на Европейския съюз, на Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие по отношение на частите, свързани със съдебното сътрудничество по наказателноправни въпроси⁷ ⁸.

- Решение (ЕС) 2017/866 на Съвета от 11 май 2017 година за подписване, от името на Европейския съюз, на Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие по отношение на правото на убежище и забраната за връщане.⁹ ¹⁰

Съгласно тези две решения на Съвета на ЕС, Конвенцията следва да бъде подписана от името на ЕС на 13 юни 2017 г. по отношение на частите, попадащи в изключителната му компетентност, доколкото с нея могат да бъдат засегнати общи правила или да бъде променен техният обхват. Това съображение е приложимо по-специално към определени разпоредби в нея, които да свързани със съдебното сътрудничество по наказателноправни въпроси, и с правото на убежище и забраната за връщане (*non-refoulement*), като държавите членки запазват своята

⁷ Публикувано в Официален вестник, [OB L 131, 2017 г., стр. 11](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2017:131:FULL), достъпно онлайн на адрес: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2017:131:FULL>, [посетено на 03.05.2023 г.]

⁸ Материалноправните разпоредби, посочени в решението като негово правно основание, са чл. 82, параграф 2 ДФЕС и чл. 83, параграф 1 ДФЕС.

⁹ Публикувано в Официален вестник, [OB L 131, 2017 г., стр. 13](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2017:131:FULL), достъпно онлайн на адрес: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2017:131:FULL>, [посетено на 03.05.2023 г.]

¹⁰ Материалноправната разпоредба, посочена в решението като негово правно основание, е чл. 78, параграф 2 ДФЕС.

компетентност до степента, в която конвенцията не засяга общи правила и не променя техния обхват.

В съответствие с двете решения за подписването на Истанбулската конвенция същата е подписана от името на ЕС, но не е прието решение за сключването ѝ. На 9 юли 2019 г. на основание чл. 218, параграф 11ДФЕС Европейският парламент подава до Съда на ЕС искане за становище по присъединяването на ЕС към Истанбулската конвенция.

Становището на Съда на ЕС от 6 октомври 2021 г. потвърди, че Европейският съюз може да ратифицира Истанбулската конвенция дори без съгласието на всички държави членки. Съгласно становището на Съда на ЕС:

- **Първо**, при спазване във всеки момент на всички изисквания, предвидени в член 218, параграфи 2, 6 и 8 Договора за функциониране на ЕС (ДФЕС), договорите не забраняват на Съвета, действащ в съответствие с Процедурния си правилник, преди да приеме решение относно сключването на Истанбулската конвенция от Съюза, да изчака „общото съгласие“ на държавите членки. За сметка на това те му забраняват да добавя допълнителен етап към процедурата по сключване, предвидена в посочения член, изисквайки предварителна констатация на такова „общо съгласие“ за приемането на решение за сключване.

- **Второ**, подходящото материалноправно основание за приемането на акт на Съвета за сключване от Съюза на частта от Истанбулската конвенция, предмет на предвиденото споразумение, се състои от член 78, параграф 2ДФЕС, от член 82, параграф 2ДФЕС, както и от членове 84ДФЕС и 336ДФЕС.

Присъединяването на ЕС към Истанбулската конвенция не освобождава държавите членки от задължението да я ратифицират сами, като от Европейският парламент бе отправен призив към шестте държави – членки, които не са го направили да пристъпят към ратификация съобразно националното си право.¹¹

Съветът от друга страна, бе поискал по процедура съгласието на Европейския парламент, за да приключи процеса.

На 10 май 2023 г. на пленарната си сесия в Страсбург, Европейският парламент одобри ратификацията ѝ, респ. Европейският съюз да може да ратифицира окончателно Конвенцията за превенция и

¹¹ България, Латвия, Литва, Словакия, Унгария и Чехия все още не са ратифицирани Конвенцията.

борба с насилието над жени в съответствие със становището на Съда на ЕС от 2021 г.¹²

Това се случва шест години след като Европейският съюз подписа Конвенцията - първият правнообвързващ международен инструмент за превенция и борба с насилието над жени и момичета - и въпреки многобройните призови от страна на Европейския парламент в тази насока, ЕС не я е ратифицирал, поради отказа на няколко държави членки.

Република България ще трябва да предприеме необходимите законодателни и организационни стъпки, за да осигури спазването на Истанбулската конвенция, дори да не я е ратифицирала, ако Конвенцията бъде одобрена и от Съвета на Европейския съюз (ЕС).

Това се обуславя от факта, че съгласно разпоредбата на чл. 216, ал. 2 ДФЕС, споразуменията, сключени от ЕС, са задължителни за неговите институции и държави членки.

При това положение, ако една или повече държави членки откажат да сключат Истанбулската конвенция, би могло Съветът на ЕС да реши, че ЕС трябва да упражни повече споделени правомощия от първоначално предвиденото, за да намали областите на присъединяване, които остават от компетентността на държавите членки.

В случая с Истанбулската конвенция подобен подход изглежда още по-релевантен и според Генералния адвокат в Съда на ЕС¹³, тъй като от наличието на трудности в някои държави членки за сключването на Конвенцията, Съветът на ЕС и Европейският парламент биха могли евентуално да заключат, че е налице особена необходимост за противодействие на определени видове поведение по смисъла на чл. 83, параграф 1 ДФЕС, а това съгласно чл. 83, параграф 1, ал. 3 ДФЕС би ги овластило да разширят областите на споделена компетентност по въпроси на наказателното право.

¹² Становището на съда е достъпно на следния адрес:

<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=250195&mode=req&pageIndex=1&dir=&occ=first&part=1&text=&doclang=BG&cid=5571823> [посетено на 03.05.2023 г.]

¹³ Становище на Генералния адвокат към Съда на ЕС в производство за даване на становище 1/19, образувано по искане на Европейския парламент, представено на 11 март 2021 г. Достъпно онлайн на:

https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:62019CC0001&from=EN#t-ECR_62019CC0001_BG_01-E0001 [посетено на 03.05.2023 г.]

Съветът на ЕС би могъл да използва тази възможност, ако някоя държава членка не ратифицира Истанбулската конвенция, с цел по този начин да намали риска ЕС да отговаря за неоправдано неизпълнение на Истанбулската конвенция от страна на държава членка.

Разпоредбата на чл. 83, параграф 2 ДФЕС изисква да се установи, че „сближаването на законовите и подзаконовите разпоредби на държавите членки в областта на наказателното право е належащо, за да се осигури ефективното прилагане на политика на ЕС в област, в която са приети мерки за хармонизиране“, и това би било налице, ако се окаже, че някоя държава членка не изпълнява Истанбулската конвенция или не я е сключила. По този начин, ЕС би могъл да използва тази разпоредба, за да си осигури изключителна компетентност в областите на действие на всички разпоредби на Конвенцията, които са насочени към инкриминирането на определено поведение, и така в съответствие с доктрината за правоприемството между държави да поеме сам задълженията по Конвенцията.

Предвид това, в този аналитичен доклад е направен сравнителноправен анализ на съответствието на българското законодателство със стандартите, които са заложили в Истанбулската конвенция – и по-конкретно относно дефинираните разнообразни по своя вид актове на насилие, включително и домашното насилие, които в Глава V - „Материално право“ са въздигнати в престъпления.¹⁴

Конвенцията въвежда съвкупност от материалноправни дефиниции на престъпления, като напр. осакатяване на женските гениталии, насилствен брак, преследване, насилствен аборт и насилствена стерилизация.

За тези държави, които станат страна по Конвенцията, това означава, че те ще трябва да въведат в правните си системи определения на престъпления, които преди това не са фигурирали в тях.

Предвид изложеното по-горе, фокус на настоящия сравнителноправен анализ ще бъдат следните материалноправни наказателни разпоредби от Истанбулската конвенция:

- **чл. чл. 33-43, чл. чл. 46-48 и чл. 55,**
- както и някои от общите определения, които се използват в самата конвенция (**чл. 3**).

¹⁴ Фокусът на анализа е върху съотносимите разпоредби от Наказателния кодекс и Закона за защита от домашно насилие, но обхваща и правни норми от други релевантни нормативни актове като Наказателно-процесуалния кодекс и Закона за защита от дискриминацията.

Детайлен разрез на наказателноправната рамка се открива в публикацията „Преглед на българското законодателство в областта на наказателното право в светлината на стандартите, установени от Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашно насилие“ от 2016 г.¹⁵, поради което в настоящия анализ ще бъде акцентирано на значимите промени в нея, настъпили по-късно.

Общ преглед на ситуацията в България

Според Индекса на Европейския институт за равенство на половете (EIGE) за България е с едно от най-ниските нива на оповестяване на домашно насилие в целия ЕС. Със своите 60,7 от 100 точки, страната се нарежда на 18-то място в ЕС по индекса за равенство между половете, което със 7,9 точки под средния за ЕС резултат.¹⁶

В Република България са предприети редица стъпки към обезпечаване на необходимата законодателна среда, за да може да бъде постигната защита на пострадалите лица и да бъдат предприети необходимите превантивни мерки срещу актовете на домашно насилие.

От първата половина на 2005 г. в страната действа Закона за защита от домашното насилие (ЗЗДН)¹⁷. С този закон са уредени правата на лицата, пострадали от домашно насилие, мерките за защита и реда за тяхното налагане. От обнародването и влизането му в сила, в самия ЗЗДН са извършени общо 6 (шест) промени. Приет е и Правилник за прилагането на ЗЗДН. Освен нормативни стъпки, са предприети и различни организационни стъпки на вътрешно- и междуинституционално ниво в различни по вид и функции държавни органи и органи на съдебната власт за обезпечаване на условия за предоставяне на така необходимата на жертвите защита от насилие, като напр. Инstrukция № Из-2673 от 10 ноември 2010 г. за реда за взаимодействие между органите на Министерството на вътрешните работи и Министерството на труда и

¹⁵ Зейнеб Юзал Канзлер (Zeynep Usal Kanzler), „Преглед на българското законодателство в областта на наказателното право в светлината на стандартите, установени от Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашно насилие“, 28 юни 2016 г., публикуван на английски език, оригинално заглавие „Legislative review of Bulgarian Criminal law in light of the standards established by the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence“. Достъпно онлайн на <https://rm.coe.int/16806922ac> [Посетено на 02.05.2023 г.]

¹⁶ Gender Equality Index, достъпно онлайн на: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2022/country/BG>, [Посетено на 03.05.2023 г.]

¹⁷ Закон за защита от домашното насилие, обн. ДВ. бр. 27 от 29 март 2005 г.

социалната политика при защита от домашно насилие¹⁸ и Методическите указания за действията на полицейските органи, съгласно ЗЗДН¹⁹.

От 2018 г. е в сила и Указание за организацията на работа на Прокуратурата на Република България по преписки и досъдебни производства, образувани по съобщения за осъществено домашно насилие, за закана с убийство и за нарушена заповед за защита от домашно насилие, които се опитват да ускорят и оптимизират подобни производства.²⁰

Следва да се отбележи, че ситуационен анализ, изготвен по проект на Организацията на сигурност и сътрудничество в Европа „Ефективни наказателноправни стратегии и практики за противодействие на насилието, основано на пола в Източна Европа (2018–2020), в частта, посветена на ситуацията в България, увеличи разбирането на правната рамка и допринесе за част от настъпилите през 2019 г. нормативни промени.^{21` 22}

През първите две години на прилагането на ЗЗДН, е отчетена малка съдебна практика по прилагането на закона, но от 2009 г. се наблюдава устойчивост на образуваните и приключилите с издаване на заповеди за защита съдебни производства (и от двата вида – заповеди за незабавна защита и заповеди за постоянна защита). Анализът на постъпилите заповеди за защита за осъществяване на контрол по спазването им в структурите на МВР сочи, че броят на постъпилите в районите управления на МВР издадени заповеди за защита значително се увеличава експоненциално – от **1408** през 2010 г., **2121** през 2015 г., а последната 2022 г. достига до **3654**. Прави впечатление и нарасналият брой издадени заповеди за незабавна защита през последните три години - **2190** (2020 г.), **2291** (2021 г.) и през **2525** (2022 г.), което от своя страна означава **ръст на случаите, в които е налице пряка, непосредствена или последваща опасност за живота или здравето на пострадалото лице, с близо 10%.**

¹⁸ Инструкция № Из-2673 от 10 ноември 2010 г. за реда за осъществяване на взаимодействието между органите на МВР и на МТСП при защита от домашно насилие, Обн. ДВ, бр. 94 от 30 ноември 2010 г.

¹⁹ Утвърдени със Заповед, рег. № Из-717/05.04.2012 г. на министъра на вътрешните работи, не са обнародвани, тъй като не са нормативен акт, подлежащ на обнародване по силата на Закона за нормативните актове, не са и налични в онлайн.

²⁰ Указанието е утвърдено със Заповед, рег. № РД-02-09/30.04.2018 г. и е достъпно онлайн на адрес: https://prb.bg/bg/pub_info/opovestyavane-na-dokumenti/vtreshni

²¹ По-конкретно инкриминиране на следенето в създадената нова разпоредба на чл. 144а със ЗИД НК, обн. ДВ, бр. 16 от 2019 г.

²² Достъпен онлайн на адрес: <https://polis.osce.org/project-on-combating-gender-based-violence-eastern-europe-2018-2020>

Тревожното лице на домашното насилие в цифри и видно от статистика, предоставена от МВР по реда на Закона за достъп до обществена информация може да бъде обрисувано с няколко важни цифри за страната:

- за периода **2020 -2022 г.** в страната ни има постъпили близо **110 000 сигнала** за домашно насилие на спешния телефон ЕЕН 112²³;
- за същия период заповедите за защита по ЗЗДН, постъпили в МВР са 10 пъти по-малко – **9955 заповеди**;
- За този период на ЕЕН 112 **всеки ден** са получавани на практика **средно по 100 сигнала за домашно насилие**, а съдилищата в страната са издали средно по **10 заповеди за защита**;
- От сигналите на ЕЕН 112 **между 8-10%** в различните области, а в София дори над 15% от всички сигнали са насочени от оператора не само към полицията, но и към друга служба за спешно реагиране – в повечето случаи се касае за спешна медицинска помощ;
- **Регистрираните престъпления за 2022 г.**, извършени в условия на домашно насилие са общо **1329**²⁴.
- Най-големият дял на престъпленията по българския Наказателен кодекс са свързани с неизпълнение на съдебно решение, с което са наложени мерки за защита по ЗЗДН - **над 50%**, като другият структуроопределящ вид е причиняването на телесна повреда с малко на **36%**, следвани от закана с престъпление – **7%**.
- За да се стигне до най-тревожната статистика – тази на убийтите от настоящите или бившите си партньори жени в страната. Средно в **¼ от всички убийства в страната всяка година жертвата е жена**, убита от лице, с което се намира или се е намирала в семейна, родствена или партньорска връзка. Само от началото на 2023 г. животът си са загубили **12 жени**.

От друга страна, българският НК инкриминира редица актове, свързани с домашно насилие, които са въздигнати като престъпление по материалните правни норми на Истанбулската конвенция.

Фокусът на настоящия анализ е върху съотносимите разпоредби не само в него, но и в ЗЗДН, като ще бъдат обхванати и правни норми от други релевантни нормативни актове като Наказателно-процесуалния кодекс (НПК) и Закона за защита от дискриминацията.

Някои разпоредби в други нормативни актове също са съотносими със предоставянето на защита, заради наличието на корелативна връзка

²³ Единният европейски номер 112 (ЕЕН 112) се използва при необходимост от спешна помощ при различни рискове за живота, здравето, сигурността и имуществото на гражданите.

²⁴ По данни на МВР.

на съответната разпоредба с наказателното преследване на инкриминираните, в Истанбулската конвенция, престъпления и предоставянето на дължима грижа по предотвратяване, разследване, санкциониране и обезщетяване на обхванатите от нея актове на насилие, извършени от недържавни участници.^{25` 26}

В последните години са правени два по-съществени анализа на българското законодателство в тази област, като и двата са по международни проекти, изпълнявани в рамките на програма BG 12 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Публикацията „Преглед на българското законодателство в областта на наказателното право в светлината на стандартите, установени от Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашно насилие“ от 2016 г.²⁷ детайлно разглежда съотносимата наказателноправна рамка, но поради това, че е анализът изготвен през 2016 г., в него логично не е могло да бъдат обхванати значимите промени в българското наказателно право, които са настъпили на по-късен етап.

Такива промени станаха част от действащото право в страната в началото на 2019 г., когато България специално инкриминира някои престъпни деяния, свързани с домашно насилие и насилие, основано на пола.

Вносителите на самия законопроект²⁸ посочват в мотивите към него, че са водени от анализ на практиката на десет окръжни съдилища в страната за един тригодишен период.²⁹

²⁵ Чл. 5 от Истанбулската конвенция.

²⁶ Такива актове са Закон за европейската заповед за защита, Закона за правната помощ, Закона за подпомагане на пострадали от престъпления, Закона за закрила на детето, Закона за социалното подпомагане, Закона за Министерството на вътрешните работи, Закон за оръжията, боеприпасите, взривните вещества и пиротехническите изделия, Закона за личната помощ, Закона за съдебната власт и Закона за влизането, пребиваването и напускането на Република България на гражданите на Европейския съюз и членовете на техните семейства, Семейния кодекс, .

²⁷ Зейнеб Юзал Канзлер (Zeynep Usal Kanzler), „Преглед на българското законодателство в областта на наказателното право в светлината на стандартите, установени от Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашно насилие“, 28 юни 2016 г., публикуван на английски език, оригинално заглавие „Legislative review of Bulgarian Criminal law in light of the standards established by the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence“. Достъпно онлайн на <https://rm.coe.int/16806922ac> [Посетено на 02.05.2023 г.]

²⁸ Народните представители от 44-то Народно събрание - Цвета Вълчева Караянчева, Данаил Димитров Кирилов, Анна Василева Александрова, Мария Йорданова Илиева, Иглика Иванова Иванова-Събева.

²⁹ 2012-2014 г.

В рамките на този анализ на съдебната практика е установено, че в **91%** от случаите на убийства и опити за убийства на жени, извършителите са мъже. В **7%** са с участие на мъже и жени и само в 2 процента на жени. В **35%** от случаите, убийствата са извършени от настоящ или бивш интимен партньор, в **25 %** - от брат, син, внук или друг близък роднина, в **31%** - от друг познат мъж и само в **9%** - от непознат. Също така, в **19%** от делата са се съдържали данни, събрани в хода на наказателното производство, че жертвата е била подложена на системно физическо насилие от страна на извършителя, като **2/3** от всички случаи на извършени убийства на жени, престъпното деяние е било осъществено в дома на пострадалата.

Предложените промени бяха приети през 2019 г. Народното събрание на Република България³⁰, за да бъде засилена защитата на жените срещу този вид насилие, предвид че ратификацията на Истанбулската конвенция бе възпрепятствана от решението на Конституционния съд на България.³¹

Промените в НК, извършени през 2019 г. ще бъдат предмет на представяне и анализ по-нататък в изложението, но трябва да се спомене, че с тях беше инкриминирано т.нар. „систематично“ насилие, с което бе предложена частична защита на пострадалите.

Друг важен момент, че за първи път бе дадена легална дефиниция на **„престъпление, извършено в условията на домашно насилие“**, която е включена в Допълнителната разпоредба на чл. 93, т. 31 НК.

Като цяло са налице някои слабости в националното законодателство за гражданска и наказателна защита, които разкриват и ниско ниво на чувствителност на половете при регулиране на престъпленията срещу лица в близки отношения са посочени, както от водещи организации, така и от:

- специалният докладчик относно насилието срещу жени и момичета, неговите причини и последици към Съвета на ООН по правата на човека д-р Дубравка Шимонович;³²

³⁰ Наказателен кодекс, изм. и доп. ДВ. бр. 16 от 22 февруари 2019 г.

³¹ Решение № 3 от 2018 г. на Конституционния съд, обн., ДВ, бр. 65 от 07.08.2018 г. достъпно онлайн на адрес: <https://www.constcourt.bg/bg/act-6187> [посетено на 03.05.2023 г.]

³² Доклад за ситуацията в България на специалния докладчик относно насилието срещу жени и момичета, неговите причини и последици към Съвета на ООН по правата на човека д-р Дубравка Шимонович, след посещенията ѝ в България в края на 2019 г., публикуван през май 2020 г. и представен на 44-тата сесия на Съвета на ООН по правата на човека (15 юни – 3 юли 2020 г.) и достъпен онлайн на адрес: <https://digitallibrary.un.org/record/3865686?ln=en> [посетено на 02.05.2023 г.]

- Комитета по премахване на дискриминацията срещу жените (CEDAW);³³

- комисарят по правата на човека на Съвета на Европа Дуня Миятович;³⁴

- Омбудсмана на Република България проф. д-р Диана Ковачева.³⁵

Преди да бъде представен сравнителноправния анализ на материалноправните норми в българския НК с тези в Истанбулската конвенция, трябва да бъде подчертан един важен момент.

Истанбулската конвенция се основава на 4 стълба, като третият от тях е наказателно преследване. Това от своя страна означава че всяка държава, която е подписала и ратифицирала, или която трябва да изпълни международноправния документ ще следва да приеме такива законодателни или други мерки, с които да бъдат предоставени достатъчно гаранции, че:

- разследването и съдебното производство във връзка с всички форми на насилие, посочени в Истанбулската конвенция, ще бъдат провеждани без неоснователно забавяне;

- правата на жертвата се бъдат вземани предвид на всички етапи от наказателното производство.

³³ Заключителни наблюдения на Комитета за премахване на дискриминацията по отношение на жените при 8-мия периодичен преглед на прилагането на Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените от страна на България, достъпни онлайн на адрес: <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/cedawcbgrco8-concluding-observations-eighth-periodic-report> [посетено на 02.05.2023 г.]

³⁴ Доклад за посещението на Комисаря по правата на човека на Съвета на Европа Дуня Миятович в България от 25 до 29 ноември 2019 г., CommDH(2020)8, Страсбург, 10 март 2020 г., § 69 – 76, достъпно онлайн на: <https://rm.coe.int/report-on-the-visit-to-bulgaria-from-25-to-29-november-2019-by-dunja-m/16809cde16> [посетено на 02.05.2023 г.]

³⁵ Становища и препоръки на Омбудсмана на Република България, достъпни онлайн на: <https://www.ombudsman.bg/pictures/stanovishte%20po%20ZZDN%20.pdf>
[https://www.ombudsman.bg/pictures/0407-22_26_05_2020%20\(1\)\(1\).pdf](https://www.ombudsman.bg/pictures/0407-22_26_05_2020%20(1)(1).pdf)
<https://www.ombudsman.bg/bg/n/ombudsmanat-diana-kovacheva-poiska-prestapl-1566>
[посетено на 02.05.2023 г.]

КРАТКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА НЯКОИ СЪЩЕСТВЕНИ ВЪПРОСИ, ДЕФИНИРАНИ ОТ ИНСТАНБУЛСКАТА КОНВЕНЦИЯ

Всяка една правна конструкция, която предвижда права и задължения на различни страни се основава на понятията, които дефинират кръгът на лицата, които могат да попаднат както сред задължените, така и сред тези, които могат да черпят право от предвидените в съответните разпоредби.

Основните такива в Истанбулската конвенция са включени в Глава I „Цели, дефиниции, равенство и недискриминация, общи задължения“. Може би най-важната за прилагането на Конвенцията дефиниция е тази, която определя кое деяние би било домашно насилие по смисъла, вложен в нормите на международноправния акт. За целите на Конвенция в разпоредбата на чл. 3 са дефинирани понятията, посочени в Таблица 1.

Таб. 1. Основни дефиниции в Истанбулската конвенция

БУКВА	ДЕФИНИЦИЯ	СЪДЪРЖАНИЕ
б. „а“	„насилие над жени“	нарушение на правата на човека и форма на дискриминация срещу жените, което може да включва всички актове на насилие, основано на пола, които водят или е вероятно да доведат до физически, сексуални, психологически или икономически увреждания или страдание за жените, включително заплахи за такива актове, принуда или произволно лишаване от свобода, независимо дали това се случва в обществения или в личния живот;
б. „б“	„домашно насилие“	нарушение на правата на човека и форма на дискриминация срещу жените, което може да включва всички актове на насилие, основано на пола, които водят или е вероятно да доведат до физически, сексуални, психологически или икономически увреждания или страдание за жените, включително заплахи за такива актове, принуда или произволно лишаване от свобода, независимо дали това се случва в обществения или в личния живот;
б. „в“	„пол“	социално изградени роли, поведения, дейности и характеристики, които определено общество смята за подходящи за жените и за мъжете;
б. „г“	„насилие над жените, основано на пола“	насилие, което е насочено срещу жена, защото тя е жена, или което засяга предимно жените;
б. „д“	„жертва“	всяко физическо лице, което е изложено на описаното в букви „а“ и „б“ поведение;
б. „е“	„жени“	обхваща и момичета под 18-годишна възраст.

Макар и в тази глава да няма отделна разпоредба, която да регламентира кръга лица, които са възможни извършители на посочените актове на насилие, възможните **извършители** се извличат от разпоредбата на чл. 3, буква „б“ на Конвенцията, където се съдържа и самата **дефиниция на „домашно насилие“**.

Така както са дефинирани от Истанбулската конвенция, по-голямата част от деянията ще бъдат съставомерно престъпление, когато са извършени от:

- **интимен партньор;**
- **член на семейството** или
- **други лица, които са в близкия социален кръг** на пострадалото лице.

Това е така, предвид че за домашно насилие по смисъла на Конвенцията се признава *всеки акт на физическо, сексуално, психологическо или икономическо насилие*, който се случва **в семейството** или **в домакинството**, или **между бивши** или **настоящи съпрузи или партньори**, независимо дали извършителят живее или е живял заедно с жертвата.

Следва да се обърне внимание на това, че Конвенцията признава структурния характер на насилието срещу жени като насилие, основано на пола, и че то представлява проявление на исторически неравностойните властови отношения между жени и мъже.

В нея е подчертана важността на борбата с дискриминацията срещу жени и на постигането на равенство между половете както по закон, така и на практика. Както комисарят по правата на човека на Съвета на Европа Дуня Миятович посочва, *„целта на понятието „пол/gender“ в смисъла, в който се използва в Конвенцията, е не да замени биологичното определение на „пол/sex“, нито понятията „жени“ и „мъже“, а да обърне внимание, че „полово определените стереотипи и роли“ за жените и мъжете следва да бъдат преосмислени, тъй като те играят роля в продължаващото насилие над жени“*.³⁶

Предвид изискването на чл. 4, параграф 3, съобразно което прилагането на разпоредбите на Конвенцията от страните, по-специално мерките за защита на правата на жертвите, трябва да бъде осигурено без всякаква дискриминация, основана на пол, социален пол, раса, цвят на кожата, език, религия, политически или други убеждения, национален

³⁶ Виж. Доклад за посещението на Комисаря по правата на човека на Съвета на Европа Дуня Миятович в България от 25 до 29 ноември 2019 г., CommDH(2020)8, Страсбург, 10 март 2020 г., § 55, достъпно онлайн на: <https://rm.coe.int/report-on-the-visit-to-bulgaria-from-25-to-29-november-2019-by-dunja-m/16809cde16> [посетено на 03.05.2023 г.]

или социален произход, принадлежност към национално малцинство, имуществено състояние, рождение, сексуална ориентация, идентичност, основана на пола, възраст, здравословно състояние, увреждания, семейно положение, статут на мигрант или на бежанец, или друг статут, е необходимо да се обърне внимание, че българският ЗЗДН не би могъл да предостави защита на жертви на домашно насилие, които се намират в еднополови връзки.

По отношение необходимостта от съжителство на извършителя и жертвата, следва да се посочи, че такова не е задължително условие, за да може актът на насилие да попадне в дефиницията на домашно насилие по смисъла на Истанбулската конвенция.

За разлика от предоставената гражданско-правна защита в ЗЗДН, където има изискване лицата да са или да са били във фактическо съпружеско съжителство, или да живеят или да са живели в едно домакинство с извършителя на насилието.

НАКАЗАТЕЛНОПРАВНА ЗАЩИТА ЗА ЖЕРТВИТЕ НА ДОМАШНО НАСИЛИЕ И НАСИЛИЕ, ОСНОВАНО НА ПОЛА, ПРЕДВИДЕНА В ИНСТАНБУЛСКАТА КОНВЕНЦИЯ

Глава V „Материално право“ от Истанбулската конвенция съдържа най-подробната уредба по отношение изискванията, които се отправят към страните по Конвенцията за осигуряване на определени стандарти, както на наказателноправна, така и гражданско-правна защита на жертвите на дефинираните в тази глава престъпни посегателства.

В нея се съдържат все пак и някои важни разпоредби, имащи отношение към отделни процесуални правни институти, прилагани от държавите – страни по Конвенцията

Конвенцията въвежда съвкупност от материалноправни дефиниции на престъпления, като осакатяване на женските гениталии, насилствен брак, преследване, насилствен аборт и насилствена стерилизация.

За тези държави, които станат страна по Конвенцията, това означава, че те ще трябва да въведат в правните си системи определения на престъпления, които преди това не са фигурирали в тях.

От една страна, в Истанбулската конвенция са инкриминирани като престъпни определени деяния, които са посочени в Таблица 2 ведно със съответните материалноправни норми.

Таб. 2. Деяния, инкриминирани в Истанбулската конвенция

разпоредба	престъпно деяние
чл. 33	психологическо насилие
чл. 34	преследване
чл. 35	физическо насилие
чл. 36	сексуално насилие, включително изнасилване
чл. 37	насилствен (принудителен) брак
чл. 38	осакатяване на женските гениталии ³⁷
чл. 39	насилствен (принудителен) аборт и насилствена стерилизация
чл. 40	сексуален тормоз
чл. 41	подпомагане и подбуждане към престъпленията, установени в съответствие с членове 33, 34, 35, 36, 37, 38„а“ и 39
чл. 41	умишлен опит към престъпленията, установени в съответствие с членове 35, 36, 37, 38 „а“ и 39

³⁷ Female genital mutilation (FGM)

На първо място, в Глава V се въвежда изискване към страните по нея:

- да осигурят на жертвите подходящи гражданскоправни средства за защита срещу извършителите на физическо или психологическо насилие, в това число за получаване на обезщетение;
- да гарантират, че сключените насилствено бракове ще могат да бъдат признавани за недействителни, анулирани или разтрогвани, без жертвата да понася неоснователна финансова или административна тежест;
- да гарантират, че при определянето на родителските права и правото на посещение на деца ще бъдат отчитани инциденти на насилие, обхванати от Конвенцията.³⁸

На второ място, в тази глава лимитативно са определени деянията, за които е необходимо да бъде осигурена защита чрез наказателното право, а именно психологическо насилие чрез заплахи или принуда, преследване, физическо насилие, сексуално насилие и изнасилване, насилствени бракове, осакатяване на женските гениталии, насилствен аборт и насилствена стерилизация и сексуален тормоз.³⁹

Разпоредби в тази глава също така задължават страните да инкриминират, както помагачеството и подбудителството към извършване на тези престъпления, така и опита за извършването им, а също така и принуждаването на трети лица да извършат такива престъпления.⁴⁰

На следващо място, е разписано и специално изискване към страните да предприемат мерки, за да обезпечат необходимите гаранции в своите законодателства, че „честта“ не може да бъде посочвана като основание, за което и да било от тези престъпления⁴¹ и че дефинираните от Конвенцията престъпления ще се преследват независимо от естеството на връзката между жертвата и извършителя⁴².

От наказателно-процесуална гледна точка, важен въпрос е въведеното в същата глава изискване към страните по Конвенцията да предприемат необходимите законодателни или други мерки за установяване на юрисдикция над престъпленията, определени в съответствие с Конвенцията, когато престъплението е извършено срещу:

- 1.** техен гражданин или
- 2.** лице, чието обичайно пребиваване е на тяхна територия.⁴³

³⁸ Чл. чл. 29-32 от Истанбулската конвенция.

³⁹ Чл. чл. 33-40 от Истанбулската конвенция.

⁴⁰ Чл. 41 от Истанбулската конвенция.

⁴¹ Чл. 42 от Истанбулската конвенция.

⁴² Чл. 43 от Истанбулската конвенция.

⁴³ Чл. 44 от Истанбулската конвенция.

От гледна точка на въвеждането на квалифицирани състави в наказателните закони на страните по Конвенцията е предвидено и задължение за тях да предвидят подходящи и възпиращи санкции⁴⁴, както и да въведат определени изрично изброени обстоятелства като отегчаващи вината⁴⁵.

От наказателно-процесуална гледна точка, в тази глава са важни още някои елементи, които са изрично регламентирани в норми на Конвенцията:

1. предвидената възможност при определянето на присъдата да бъдат взети предвид влезлите в сила присъди, произнесени в някоя от другите държави-страни по Конвенцията за някое от престъпленията, определени в съответствие с нея;⁴⁶

2. забраната за прилагане на процедури по задължително извънсъдебно разрешаване на спорове⁴⁷.

Следващата Глава VI, която е наименувана „Следствие, наказателно преследване, процесуално право и защитни мерки“ е посветена на процесуалното право и защитните мерки по време на разследването и съдебните производства.⁴⁸

Страните по Конвенцията трябва в частност да гарантират, че правоприлагащите органи предоставят незабавна защита на жертвите, включително събиране на доказателства⁴⁹ и извършване на оценка на риска от смъртоносно насилие и на сериозността на положението⁵⁰.

Въведено е изискване при оценката на риска, да се обръща особено внимание на това дали извършителите на насилие притежават или има достъп на до огнестрелно оръжие.

Друго изискване към страните по Конвенцията е техните правни системи да осигуряват възможност за издаване на незабавни забранителни и ограничителни заповеди или заповеди за осигуряване на защита, без жертвата да понася неоснователна финансова или административна тежест.⁵¹

За **нарушаването на тези заповеди**, от друга страна, трябва пък да са предвидени правни и организационни възможности за налагането на ефективни, съразмерни и разубеждаващи наказателни или други санкции.

⁴⁴ Чл. 45 от Истанбулската конвенция.

⁴⁵ Чл. 46 от Истанбулската конвенция.

⁴⁶ Чл. 47 от Истанбулската конвенция.

⁴⁷ Чл. 48 от Истанбулската конвенция.

⁴⁸ Чл. 49 от Истанбулската конвенция.

⁴⁹ Чл. 50 от Истанбулската конвенция.

⁵⁰ Чл. 51 от Истанбулската конвенция.

⁵¹ Чл. чл. 52 – 53 от Истанбулската конвенция.

Страните следва да гарантират, че както във всяко гражданско, така и във всяко наказателно производство, **доказателства, които са свързани със сексуалната история и поведение на жертвата, ще се допускат само при релевантност и необходимост.**⁵²

Този въпрос има своето самостоятелно процесуално измерение, защото означава задължение за разписване на нарочни процесуални правила относно кръга на допустимите доказателства и условията и реда, по който те могат да бъдат събирани и допуснати за приобщаване към доказателствената съвкупност по конкретното гражданско или наказателно производство.

От гледна точка на вида на престъплението, изискването в Конвенцията, че **за най-тежките престъпления няма да е необходимо подаване на съобщение или жалба от жертвата**⁵³, съотнесено към българското наказателно право и процес означава необходимост от изрично определяне на дадени престъпни посегателства, като **престъпления от общ характер, а не като такива от частен характер**, които биха могли да преследват единствено при подаване на тѣжба на пострадалия.

Друг процесуален въпрос е разписаното изискване към страните да осигурят възможност правителствени и неправителствени организации и консултанти по въпроси на домашното насилие да оказват помощ и/или подкрепа на жертвите по тяхно искане в хода на разследването и съдебното производство във връзка с престъпленията, определени в съответствие с Истанбулската конвенция.

От процесуална гледна точка, е важен включеният в тази глава от Конвенцията **неизчерпателен списък на мерките за закрила на правата и интересите на жертвите**, включително техните специфични потребности като свидетели, на всички етапи от разследването и наказателното производство.

Специалните потребности на децата, които са пострадали или са децата свидетели на такива деяния, също е предвидено, че трябва да бъдат взети под особено внимание, като им се предоставят специални защитни мерки, които отчитат **висшите интереси на детето.**⁵⁴

Това изискване е и напълно в съответствие с Конвенцията на Организацията на обединените нации за правата на детето от 1989 г.

⁵² Чл. 54 от Истанбулската конвенция.

⁵³ Чл. 55 от Истанбулската конвенция.

⁵⁴ Чл. 56 от Истанбулската конвенция.

(КПД)⁵⁵, която е ратифицирана по конституционен ред и в сила за Република България, както и с Общ коментар № 14⁵⁶ на Комитета по правата на детето по отношение осигуряването на спазването на най-добрите интереси на детето.⁵⁷

В тази глава на Истанбулската конвенция е разписано и изискване към страните да предвидят право на правна помощ, като са очертани две форми: **право на правно съдействие** и на **право на безплатна правна помощ**, за което осигуряване от тяхна страна се изисква да бъдат разписани във вътрешното им законодателство условия за предоставяне.⁵⁸

Последната разпоредба в тази глава разписва едно изключително важно изискване по отношение **давността за наказателно преследване** за определени престъпления.

От страните се изисква предприемането на необходимите законодателни или други мерки, за да могат гарантират, че **погасителната давност** за образуване на съдебно производство по отношение на престъпления, свързани със сексуално насилие, включително изнасилване (чл. 36), насилствен брак (чл. 37), осакатяване на женските гениталии (чл. 38), насилствен аборт и насилствена стерилизация (чл. 39) ще тече през определен период от време,

⁵⁵ Член 3 от КПД: „Висшите интереси на детето са първостепенно съображение във всички действия, отнасящи се до децата, независимо дали са предприети от обществени или частни институции за социално подпомагане, от съдилищата, административните или законодателните органи.“

⁵⁶ Комитетът по правата на детето е издал общи коментари, за да осигури авторитетни насоки на държавите относно тълкуването и прилагането на КПД.

⁵⁷ Понятието за „най-добрите интереси на детето“ не е ново. Всъщност то съществува отпреди Конвенцията и е заложено още в Декларацията за правата на детето от 1959 г. (точка 2), в Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация срещу жените (член 5, буква „б“ и член 16, параграф 1, буква „г“), както и в регионални инструменти и много национални и международни правни актове. Винаги, когато трябва да се вземе решение, което ще засегне конкретно дете, определена група деца или децата като цяло, процесът на вземане на това решение трябва да включва предварителна оценка на възможното въздействие (положително или отрицателно) на решението върху съответното дете или деца. Оценката и определянето на най-добрите интереси на детето изискват процесуални гаранции, вкл. присъствие на родители на съдебни заседания за наказания въпроси, свързани с деца в конфликт със закона. Освен това, в мотивите на решението трябва да показват, че това право изрично е взето под внимание. В тази връзка държавите – страни по КПД следва да разясняват начина, по който правото е спазено в решението, т.е. какво е счетено за обслужващо най-добрите интереси на детето, на какви критерии се основава то и как интересите на детето са претеглени с други съображения, независимо дали са свързани с широко обхватни политически въпроси или с отделни случаи.

⁵⁸ Чл. 57 от Истанбулската конвенция.

достатъчен и съизмерим с тежестта на съответното престъпление, така че да позволи ефективното започване на производството, след като жертвата достигне пълнолетие.⁵⁹

Идеята е давностният срок да се тълкува по такъв начин, че да позволява ефективно започване на производството за тези тежки престъпления, след като жертвата е достигнала пълнолетие.

По отношение същите тези престъпления във връзка с въпроса за юрисдикцията в предишната глава V също има въведени **специфични изисквания**, които се явяват израз на засилената защита, която е предвидено да бъде предоставена на засегнатите лица, а именно - страните да предприемат необходимите законодателни или други мерки, за да гарантират, че тяхната юрисдикция:

- не е подчинена на условието деянията да са инкриминирани на мястото, където са извършени;
- по параграф 1, букви „г“ и „д“, не е подчинена на условието наказателното преследване да може да бъде започнато единствено след жалба от жертвата за престъплението или след известяване от страна на държавата, където е извършено престъплението.

Важно е да се отбележи, че Истанбулската конвенция въздига в престъпление психологическото насилие, когато се касае да умишлено сериозно засягане на психологическата неприкосновеност на дадено лице чрез принуда или заплахата. Въпреки, че е дадена дефиниция на това кога засягането ще бъде „сериозно“, следва да се изследва и разяснението, което е дадено в Обяснителния доклад към Конвенцията.⁶⁰ Съобразно него се касае за модел на поведение, а не само за единично събитие. Целта е да бъде обхванат престъпния характер на насилническия модел на поведение, който възниква във времето, в рамките на или извън семейството.

Психологическото насилие често предхожда или съпътства физическото и сексуалното насилие в интимните отношения (домашно насилие).

Важно е да се подчертае, че съгласно чл. 78, параграф 3 от Конвенцията, всяка държава или ЕС може да заяви, че си запазва правото да предвижда ненаказателни вместо наказателни санкции по отношение на психологическото насилие.

Намерението на съставителите на проекта е да било запази принципа на криминализиране на психологическото насилие в Конвенцията, като същевременно се позволи гъвкавост, когато правната система на една страна предвижда само ненаказателни санкции по

⁵⁹ Чл. 59 от Истанбулската конвенция.

⁶⁰ Параграф 181 от Обяснителния доклад.

отношение на тези модели на поведение. Независимо от това изискването към тези санкции е те да бъдат ефективни, пропорционални и възпиращи, независимо от това дали страните са избрали да зложат наказателни или ненаказателни санкции.

НАКАЗАТЕЛНОПРАВНА ЗАЩИТА, ДОСТЪПНА ЗА ПОСТРАДАЛИТЕ ОТ ДОМАШНО НАСИЛИЕ, СЪГЛАСНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ⁶¹

Видове престъпления, свързани с домашно насилие и начини за започване/образуване на наказателно производство

По правило, но невинаги, българският наказателен процес има две фази - **досъдебно производство** и **съдебно производство**.

Досъдебното производство е тази фаза, чиято основна цел е чрез провеждане на разследване от разследващи органи, определени от в Наказателно-процесуалния кодекс (НПК) да бъдат събрани доказателства, които да потвърдят или да оборят предположението, че дадено лице е извършило определено престъпление.

Разследването се извършва разследващи органи под ръководството на прокурор. Тази фаза се явява подготвителна, доколкото подготвя и подпомага прокурора във вземането на решение дали след окончателното приключване на разследването да:

- прекрати или спре наказателното производство;
- внесе предложение за освобождаване от наказателна отговорност с налагане на административно наказание;
- внесе предложение за споразумение за решаване на делото;
- повдигне обвинение с обвинителен акт, ако са налице основанията за това, което да поддържа в съдебната фаза.

Съдебната фаза на производството започва, когато прокурорът внесе обвинение в съда срещу определено лице за извършено определено престъпление. Производството пред съда е състезателно и съответно прокурорът, подсъдимият и неговият защитник имат равни процесуални права.

Наказателните дела по българското наказателно право основно се разделят на **дела от общ** и от **частен характер** и това видово разделение произтича пряко от характера на престъплението, предмет на съответното

⁶¹ В този раздел на анализа ще бъде направен фокусът ще бъде поставен на промените в НК, влезли в сила в началото на 2019 г.

наказателно дело. Престъпленията от друга страна биват такива, които са от общ характер и такива, които са от частен характер.

Разграничението между престъпление от общ и такова от частен характер произтича пряко от уредбата в НК.

Престъпленията от частен характер са посочени в НК като такива, които се **преследват по тъжба на пострадалото лице**.

Законодателният подход е, че престъпленията, за чието преследване е необходимо да се подаде тъжба от пострадалото лице и при извършването, на които няма *ex officio* да бъде образувано наказателно производство, са изброени лимитативно в отделна разпоредба в края на раздела за съответната група престъпления в самия НК.⁶²

Останалите престъпления, за които не е посочено изрично в НК, че се преследват по тъжба на пострадалия, попадат в категорията на престъпленията от общ характер. Разделянето на тези два вида е свързано с теоретичната постановка, че се приема, че тъй като извършеното престъпно деяние посяга на правни интереси, засягащи в по-голяма степен обществото и характерът на обществената опасност, това от своя страна обосновава необходимост от преследване на тези престъпления по повдигнато обвинение от прокуратурата, респ. възлага отговорността за разследване и събиране на доказателства, в рамките на досъдебното производство, на разследващите органи.

Престъпленията от частен характер, респ. *делата от частен характер* са сравнително малко на брой в НК, и както бе посочено по-горе са упоменати изрично в особени разпоредби на Особената част на НК.

При тези престъпления, нормативноустановеният начин за започване/образуване на наказателно производство е с подаване на тъжба на пострадалия, като по правило в тях не участва прокурор.

⁶² Наказателен кодекс, **Особена разпоредба:**

„Чл. 161. (1) (Изм. - ДВ, бр. 28 от 1982 г., в сила от 01.07.1982 г., изм. - ДВ, бр. 89 от 1986 г., изм. - ДВ, бр. 50 от 1995 г., изм. - ДВ, бр. 21 от 2000 г., предишен текст на чл. 161 - ДВ, бр. 92 от 2002 г., изм. - ДВ, бр. 26 от 2004 г., изм. - ДВ, бр. 16 от 2019 г.) За лека телесна повреда по чл. 130 и чл. 131, ал. 1, точки 3 - 5, за лека и средна телесна повреда по чл. 132, за престъпленията по чл. 144, ал. 1, чл. 145, 146 - 148а, както и за телесна повреда по чл. 132, 133 и 134, **причинена на възходящ, низходящ, съпруг, брат или сестра, наказателното преследване се възбужда по тъжба на пострадалия.**

(2) (Нова - ДВ, бр. 92 от 2002 г., изм. - ДВ, бр. 16 от 2019 г.) За телесна повреда по чл. 129, **причинена на възходящ, низходящ, съпруг, брат или сестра**, както и за престъпления по чл. 133, чл. 135, ал. 1, 3 и 4, чл. 139 - 141 и чл. 144а, ал. 1 наказателното преследване от общ характер се възбужда **по тъжба на пострадалия до прокуратурата и не може да се прекрати по негово искане.**“

Характерно при тях е, че престъпното посегателство е извършено в по-тясна, частна сфера и поради тази причина, законодателят е поставил решението дали да бъде започнато производството в зависимост от волята на лицето, спрямо което е било извършено престъплението.

По тези дела, **частният тъжител** е този, който повдига обвинението и с подаване на частна тъжба, очертава предмета на доказване и поддържа тъжбата като същевременно носи доказателствената тежест да докаже обвинението с всички допустими доказателства и доказателствени средства, предвидени в НПК. Страни в производството са частният тъжител, подсъдимият и неговият защитник, гражданският ищец и гражданският ответник, ако е бил предявен граждански иск за обезщетяване на причинените с престъплението вреди, като прокурор по правило не участва.

Пример за **престъпление от частен характер** е леката телесна повреда, извършена спрямо възходящ, низходящ, съпруг, брат или сестра.

При дела за **престъпления от общ характер**, е необходима инициативата на разследващите органи и прокуратурата за образуване на наказателно производство срещу извършителя, а при дела от частен характер инициативата е възложена и принадлежи единствено и само на пострадалото от престъплението лице. Обвинителната функция в съдебната фаза по **дела от общ характер** се изпълнява от прокурора, а по дела от частен характер, образувани за престъпления, които се преследват по тъжба на пострадалия - тази роля е възложена от НПК на частния тъжител.

Следва да бъде подчертано, че по **наказателни дела от частен характер**, ако частният тъжител се откаже от тъжбата, делото ще бъде прекратено. При наказателните дела от общ характер продължаването на производството не е поставено в зависимост от волята на пострадалото лице.

Със споменатите изменения и допълнения в началото на 2019 г. в НК към третата категория - **престъпленията от публично-частен характер** бяха добавени и престъпления, свързани с актове на домашно насилие, *de facto* и *de jure* Направена бе стъпка към служебното преследване *ex officio* на всички **средни телесни повреди, нанесени на роднини и съпрузи**, която обаче е крачка назад в сравнение с първоначалните намерения, тъй като започването на производство отново е оставено на решението на пострадалото лице, респ. необходимо е подаването на тъжба от пострадалия.

В разпоредбата на чл. 161, ал. 2 НК, вече е предвидено, че за телесна повреда по чл. 129, причинена на възходящ, низходящ, съпруг, брат или сестра, както и за престъпления по чл. 133, чл. 135, ал. 1, 3 и

4, чл. 139 - 141 и чл. 144а, ал. 1 наказателното преследване от общ характер се възбужда по тъжба на пострадалия до прокуратурата и не може да се прекрати по негово искане. При тази формулировка на разпоредбата се оказва, че **престъплението е от частно-публично естество**. Това означава, че началото на наказателното производство зависи от волята на пострадалия и прокурорът няма право да образува наказателно производство по собствена инициатива.

За да се изясни точно какъв е проблемът с този текст, трябва да се има предвид, че преследването на престъпления от частно-публичен характер е обусловено от волята на жертвата, тъй като тяхната обществена опасност се счита за по-ниска.

Изменението от 2019 г. доведе до промяна в характера на някои престъпления, свързани с насилие, от такива, които се преследват по тъжба на пострадалия, в такива, които са от общ характер или публично-частен характер.

Касае се за всички случаи на **умишлено причиняване на средна или тежка телесна повреда, непредпазливото причиняване на тежка и средна телесна повреда и системното следене**. Изменението на чл. 161, ал. 1 от НК е продиктувано от констатацията, че голяма част от престъпленията, които се изменят и допълват с този ЗИД на НК, са престъпления, обикновено извършени от интимен партньор, член на семейството или други лица в близкия социален кръг на жертвата. Тази близост често поставя жертвата в трудна ситуация за целите на наказателното преследване. Жертвите на насилие, вкл. и на домашно насилие, преживяват висока степен на страх, срам и безпомощност, с оглед на личната им близост с извършителите, поради което в повечето случаи не успяват да заведат наказателно производство срещу тях.

Претенцията на вносителите бе, че с промяната на чл. 161, ал. 1 от НК, всички форми на домашно насилие, водещи до по-сериозно засягане на телесната неприкосновеност, ще се преследват *ex officio*, което е съществен елемент от осигуряването на правосъдие за жертвите на домашно насилие, като се гарантира техния достъп до съд.

Разпоредбата на чл. 161, ал. 2 от Наказателния кодекс изброява изчерпателно по отношение на кои лица средната телесна повреда ще бъде преследвана по жалбата им.

Това са възходящ, низходящ, съпруг, брат или сестра и само имат право да подадат тъжба до прокуратурата. За останалите лица, които попадат извън тези категории пострадали ще се приложи общия ред.

Измененията в Наказателния кодекс от 2019 г. включват също така и:

- отмяна на разпоредбите, предотвратяващи наказателното преследване на лица, извършили сексуална злоупотреба или изнасилване на малолетно или непълнолетно лице, ако същите впоследствие сключат брак с жертвата⁶³;

- инкриминиране на преследването и психологическото насилие; въвеждане на домашното насилие като утежняващо обстоятелство при няколко други престъпни деяния, вкл. отвличане, международно отвличане и отправяне на подобни заплахи;

- предвиждане на по-тежко наказание за неспазване на съдебно решение или заповед за защита;

- ограничаване на възможността за прекратяване на дела, разследвани *ex parte*, по искане на пострадалото лице.

Със ЗИДНК (ДВ, бр. 16 от 22.02.2019 г.) бяха създадени нови квалифицирани състави на различни видове престъпления против личността, въз основа на обективния признак, че престъплението е извършено в условията на домашно насилие, т. е. че е предшествано от системно упражнявано насилие от страна на дееца спрямо определени категории лица. Инкриминиран бе и нов вид престъпление по чл. 144а НК за системно следене на друго, което би могло да възбуди основателен страх за живота или здравето на следеното лице или на негови близки⁶⁴.

Изменени са също така и съставите в НК, инкриминиращи принуждаването на друго да встъпи в брак или да заживее съпружески с някого – чл. 177 и 190 НК.

По същество посочените законодателни промени осигуряват засилена наказателноправна защита на пострадалите от актове на домашно насилие.

Те уреждат по един значително по-разширен начин и съставите относно т. нар. „насилствени бракове“ или насилствени установявания на фактическо съпружеско съжителство и увеличават съществено предвидените за тях наказания, като превръщат тези престъпления, дори по основните им състави, в „тежки“ по смисъла на чл. 93, т. 7 НК.⁶⁵

⁶³ В предишната редакция на чл. 191, ал. 4 НК, се съдържаше поощрителна норма, която позволяваше т. нар. „саниране“ на престъпното съпружеско заживяване посредством сключен брак между лицата, като в тези случаи деецът не се наказваше, а наложеното наказание не се изпълняваше, ако до привеждане на присъдата в изпълнение бе последвал брак между мъжа и жената.

⁶⁴ В страните от англо-саксонската правна система това престъпление е наименувано *stalking*⁶⁴ – в превод: дебнене, тайно промъкване – и представлява незаконно следене и наблюдение на друго през определен период от време.

⁶⁵ Сборник доклади от международна научна конференция „Тридесет години от приемането на Конвенцията за правата на детето: предизвикателства и перспективи“, проведена в София на 10 декември 2019 г., организирана от НБУ, Доклад

Съществено е изменен чл. 177 НК, даващ защита срещу т. нар. принудителни бракове. Престъплението е довършено с встъпването в брак, без значение дали той е бил обявен за недействителен на това основание. Така наказуемостта е изтеглена напред във времето, което засилва защитата, но възниква въпрос за прекомерна намеса на държавата в личния и семеен живот на гражданите, когато те все пак решат да останат във вече сключения брак. В ал. 3 е инкриминирана специфична предварителна дейност – „с цел да принуди другото да встъпи в брак, чрез въвеждане в заблуждение го склони да премине на територията на друга държава“.

Лица, на които е предоставена наказателноправна защита за престъпления, извършени в условие на домашно насилие по смисъла на НК:

Относно някои понятия в Истанбулската конвенция и това как те се ситуират в българската правна действителност следва да бъде разгледани няколко аспекта, свързани с кръга от лица, за които самата Истанбулска конвенция предвижда защита.

Както се посочва в обяснителния доклад към Конвенцията, същата цели, видно от преамбюла ѝ, цели да се признае съществуването на „връзка между изкореняването на насилието над жени и постигането на правно и фактическо равенство между половете“⁶⁶.

По-нататък се отбелязва, че „от определението за „насилие над жени“ става ясно, че за целите на Конвенцията насилието над жени се смята за нарушение на правата на човека и за форма на дискриминация“.

Все пак е важно да се отбележи, че Истанбулската конвенция предвижда, че разпоредбите ѝ не засягат разпоредбите на вътрешното законодателство и правно обвързващите международни инструменти, които вече са в сила или могат да влязат в сила, и съгласно които на лицата са предоставени или биха били предоставени по-благоприятни права при предотвратяване и борба с насилието над жени и домашното насилие.⁶⁷ Иначе казано, ако националното законодателство или други международноправни актове, които са ратифицирани и се прилагат в страната, предвиждат по-добра и по-благоприятна правна рамка за пострадалите лица, то те имат преимущество.

С цел определяне на кръга на лицата, на които лица да бъде предоставена наказателноправна защита и с цел извличането на

„Наказателноправни гаранции за упражняване на правото по чл. 19 от Конвенцията за правата на детето (защита от домашно насилие)“ на д-р Цветана Петрова.

⁶⁶ Точка 31 от обяснителния доклад.

⁶⁷ разпоредбата на чл. 74 от Истанбулската конвенция.

проблемите в текста, е необходимо да се обърне внимание на кръга на **лицата, на които е признато правото да търсят закрила съгласно ЗЗДН**. *Per argumentum a contrario*, те се извличат от разпоредбата на чл. 3 от ЗЗДН и са:

1. съпруг или бивш съпруг на извършителя;
2. лице, с което се намира или е било във фактическо съпружеско съжителство;
3. лице, от което има дете;
4. възходящ (напр. майка / баща, баба и дядо);
5. низходящ (напр. дете/ внук) на извършителя;
6. лице, с което се намира в родство по сребрена линия до четвърта степен включително;
7. лице, с което се намира или е било в родство по сватовство до трета степен включително;
8. настойник, попечител или приеман родител;
9. възходящ или низходящ на лицето, с което се намира във фактическо съпружеско съжителство;
10. лице, с което родителят се намира или е бил във фактическо съпружеско съжителство.

В нормата на чл. 93, т. 31 НК обаче видове отношения или връзки между дееца и пострадалото лице са определени в един по ограничен обхват, а именно:

1. родствена връзка по права линия, без ограничение в степените – възходящ, низходящ;
2. Съпружеска връзка (налична или вече прекратена) – съпруг или бивш съпруг;
3. връзка, установена чрез раждане на общо дете – лице, от което деецът има дете;
4. фактическо съпружеско съжителство – лице, с което се деецът намира или е бил във фактическо съпружеско съжителство;
5. лице, с което деецът живее или е живял в едно домакинство.

Респективно това са и лица биха могли да потърсят и наказателноправна защита.

Наказателния кодекс и ЗЗДН и не предоставят защита на две категории лица, на които съобразно Истанбулската конвенция и Обяснителния доклад към нея, при спазване на принципа за недискриминация на полов признак, би следвало да бъде предоставена защита - от и срещу партньори, намиращи се в еднополова връзка, както и лица, които са или са били партньори, но не са или не са били във фактическо съпружеско съжителство, или не са или не са живели в едно домакинство с извършителя на насилието.

Българският наказателен закон съдържа в себе си значителен брой норми, инкриминиращи като престъпления от различен вид (общ, частен и публично-частен характер) редица деяния, които са въздигнати в престъпления от материалноправните норми на Истанбулската конвенция.

Доколкото целта на настоящия анализ е да се съпоставят материалноправните норми в Истанбулската конвенция и тези на Наказателния кодекс на Република България е направен опит за по-прегледното им представяне в таблица за съответствие (Таблица 3).

Таб. 3. Таблица за съответствие на деяния, посочени в Истанбулската конвенция и престъпления по Наказателния кодекс на Република България

разпоредба от ИК	престъпно деяние/акт на насилие	разпоредба от НК	престъпление
чл. 33	психологическо насилие	чл. 143, ал. 3 чл. 144, ал. 3	принуда, извършена в условия на домашно насилие закана с престъпление, извършена в условия на домашно насилие
чл. 34	преследване	чл. 144а, ал. 3	системно следене, извършено в условия на домашно насилие
чл. 35	физическо насилие	чл. 116, ал. 1, т. 6а чл. 131, ал. 1, т. 5а	убийство, извършено в условия на домашно насилие ⁶⁸ телесна повреда, извършена в условия на домашно насилие ⁶⁹
чл. 36	сексуално насилие, включително изнасилване	раздел „Разврат“ на глава втора от особената част на Наказателния кодекс	съотносими са почти всички състави в раздела - блудство, изнасилване и сл.
чл. 37	насилствен (принудителен) брак	чл. 177, ал. 1 чл. 177, ал. 3	принудителен брак чрез употреба на сила, заплашване или злоупотреба с власт склоняване чрез въвеждане в заблуждение да премине на територията на друга

⁶⁸ Възможна е кумулация с други квалифициращи обстоятелства, напр. по т. 3-6, 8 и 12.

⁶⁹ Възможна е кумулация с обстоятелствата, предвидени по т. 3-7 в същата алинея.

		чл. 190, ал. 3	държава цел да принуди другото да встъпи в брак склоняване чрез въвеждане в заблуждение да премине на територията на друга държава с цел принуда към съпругеско съжителство
чл. 38	осакатяване на женските гениталии ⁷⁰	чл. 129, ал. 1, вр. ал. 2 чл. 128, ал. 1, вр. ал. 2	средна телесна повреда тежка телесна повреда
разпоредба от ИК	престъпно деяние/ акт на насилие	разпоредба от НК	престъпление
чл. 39	насилствен (принудителен) аборт и насилствена стерилизация	чл. 126, ал. 5 чл. 128, ал. 1, вр. ал. 2	умъртвяване на плод без съгласието на бременната тежка телесна повреда с причиняване на детеродна неспособност
чл. 40	сексуален тормоз	чл. 153 чл. чл. 1556 -155в	принудително съвкупление чрез използване на служебна или материална зависимост престъпни действия с развратна цел, извършени спрямо малолетни или непълнолетни лица
чл. 41	подпомагане и подбуждане към престъпленията, установени в съответствие с членове 33, 34, 35, 36, 37, 38„а“ и 39	При подбудителството, помагачеството и съучастието се прилагат общите правила на НК	
чл. 41	умишлен опит към престъпленията, установени в съответствие с членове 35, 36, 37, 38 „а“ и 39	чл. 18, ал. 2	При опит деецът се наказва с наказанието, предвидено за довършеното престъпление, като се взема предвид степента на осъществяване на намерението и причините, поради които престъплението е останало недовършено
чл. 53, параграф 3	нарушаване на ограничителни заповеди или заповеди за	чл. 296, ал. 1	неизпълнение на заповед за защита от домашното насилие или Европейска заповед за защита

⁷⁰ Female genital *mutilation* (FGM)

	осигуряване на защита	чл. 296, ал. 4	повторно неизпълнение на заповед за защита от домашното насилие или Европейска заповед за защита
чл. 3, буква „а“	принуда или произволно лишаване от свобода	чл. 142, ал. 2, т. 5а чл. 142а, ал. 4	отвлечане, извършено в условия на домашно насилие противозаконно лишаване от свобода, извършено в условия на домашно насилие

Квалифициращото обстоятелство „престъпление, извършено в условия на домашно насилие“

Измененията в Наказателния кодекс въведоха ново квалифициращо обстоятелство - **„престъплението е извършено в условия на домашно насилие“**. Квалифициращото обстоятелство е такова обстоятелство, при наличието на което престъплението се счита за по-строго наказуемо. Престъпленията, за които се предвижда по-тежко наказание, са: убийство, телесна повреда, отвлечане, незаконно лишаване от свобода, принуда. Към тях спадат и закана с престъпление и престъпно следене. Тоест, ако са извършени без да са предшествани от три или повече акта на домашно насилие по НК, те ще следва да се преследват и наказват по основния състав, който е по-леко наказуем.

Кога престъплението е извършено в условия на домашно насилие, се дефинира от новата **т. 6а на чл. 93 НК**⁷¹. Съгласно тази разпоредба, за да бъде извършено престъплението при такива условия, то трябва да бъде предшествано от систематични актове на домашно насилие по смисъла на ЗЗДН. Тоест, ако посочените актове на насилие са извършени, без да бъдат предшествани от три или повече акта на домашно насилие, те ще бъдат наказани по основния състав, който е по-ниско наказуем.

„Системността“ по смисъла на наказателното законодателство е налице в случай на извършване на един еднороден акт три или повече пъти. За да бъде извършено убийство в условия на домашно насилие,

⁷¹„чл. 93 НК: 31. (нова - ДВ, бр. 16 от 2019 г.) Престъплението е извършено "в условията на домашно насилие", ако е предшествано от системно упражняване на физическо, сексуално или психическо насилие, поставяне в икономическа зависимост, принудително ограничаване на личния живот, личната свобода и личните права и е осъществено спрямо възходящ, низходящ, съпруг или бивш съпруг, лице, от което има дете, лице, с което се намира или е било във фактическо съпружеско съжителство, или лице, с което живеят или е живяло в едно домакинство.“

нарушителят ще следва доказано и документирано да е извършил най-малко три акта на домашно насилие преди извършване на престъплението по чл. 116, ал. 1, т. 6а НК. Всеки от тези актове следва да бъде обект на установяване, за да се окаже систематичен. Респективно, ако настъпилият летален изход е резултат от еднократен акт на домашно насилие, то извършителят на престъплението ще следва да бъде подведен под отговорност по основния състав на убийството, който е и по-ниско наказуем.

Най-подробният наказателноправен анализ на системността по смисъла на чл. 93, т. 31 НК от български автор е дело на д-р Цветана Петрова⁷².

Въпросът за системността на предшестващото престъпното деяние насилие е разгледан от нея във връзка хипотезите на усложнена престъпна дейност – т. нар. юридическо усложнение в изпълнителното деяние или деяния, с които се извършва даден вид престъпление.

Наказателната отговорност за такова престъпление възниква по правило със започване изпълнението на третото деяние, което бележи началото на опита.⁷³

Изискването по чл. 93, т. 31 НК за системност на предшестващото насилие на практика означава, че поне три самостоятелни деяния - актове на насилие, е необходимо да са били извършени от дееца преди той да е извършил друго деяние, което да се яви четвърто поред – и то престъпление, в чийто състав е включен признакът „извършено в условията на домашно насилие“.

Изразеното от д-р Петрова становище, че *„предшестващите въпросното квалифицирано престъпление насилствени прояви могат да бъдат както сами по себе си непрестъпни, макар и противоправни⁷⁴, така и да съставляват различни престъпления – телесни повреди, посегателства като изнасилвания, блудства, кръвосмешения, принуда, обида, клевета, лишаване от свободно придвижване в пространството, унищожаване и повреждане на вещи“*, следва да бъде напълно подкрепено.

⁷² Петрова, Ц. Наказателноправни гаранции за упражняване на правото по член 19 от Конвенцията за правата на детето (Защита от домашно насилие) – В: Сборник доклади от международна научна конференция „Тридесет години от приемането на Конвенцията за правата на детето: предизвикателства и перспективи“, проведена в София на 10 декември 2019 г., организирана от НБУ.

⁷³ Пак там.

⁷⁴ Те при всяко положение имат характер на правонарушения – вж. Костадинова, Р. Юридически механизми за защита на пострадалите от домашно насилие // Юридическо списание на Нов български университет, 2008, № 3, 19-33.

За да може да бъде реализирана обаче наказателна отговорност спрямо извършителя (дееца) по по-тежко наказуемите състави, при които като квалифицирано обстоятелство е включено, че деянието е извършено в условие на домашно насилие, е безспорно че предхождащите актове на насилие следва да бъдат доказани, тъй като доказването на наличието на квалифициращия признак се явява от съществено значение за прилагането на съответната норма.

Също като д-р Петрова и авторът на настоящия анализ, не счита, че предшестващите конкретното престъпление други три или повече акта на домашно насилие, следва да са извършени след влизане в сила на разпоредбите в НК от 2019 г., с които това квалифициращо обстоятелство бе въведено.

Самото наказателно преследване за някой от предхождащите актове на насилие, който е престъпление, може и да е било погасено поради изтичане на давност, и това би попречило на търсенето на отговорност за него, но самият акт ще може да бъде разгледан като елемент от системата деяния по смисъла на търсената от НК системност.

Друг също изключително важен въпрос във връзка със системността е дали всички актове на домашно насилие и актът на престъпното деяние е необходимо да бъдат осъществени спрямо едно и също лице.

В своята статия, д-р Петрова дава отговор на този въпрос, като посочва, че според нея не е необходимо. Както правилно посочва тя, *„квалифициращият признак описва предхождаща деянието обстановка на трайно отношение на субекта към обекта на защита – различните права и свободи, нарушени с деянията, съставляващи домашно насилие“*. Безспорно е наистина, че *„свидетелите на насилие спрямо техен близък на свой ред страдат от психическо/емоционално насилие и понякога дори го преживяват по-тежко“*. Както и че *„насилникът може системно да посяга на един или повече членове на семейството си, на едно или повече лица, от категорията на посочените в чл. 93, т. 31 НК“*.⁷⁵

Това, разбира се, е съотносимо единствено към тези престъпления, които не разкриват признаците на продължавано престъпление, при които те могат да бъдат насочени спрямо личността на един и същ лице.

Домашното насилие е обявено за отегчаващо обстоятелство при **убийство, склоняване към самоубийство, телесните повреди,**

⁷⁵ Петрова, Ц. Наказателноправни гаранции за упражняване на правото по член 19 от Конвенцията за правата на детето (Защита от домашно насилие) – В: Сборник доклади от международна научна конференция „Тридесет години от приемането на Конвенцията за правата на детето: предизвикателства и перспективи“, проведена в София на 10 декември 2019 г., организирана от НБУ.

отвлечане, незаконно лишаване от свобода, принуда, закана за извършване на престъпление срещу някого в случаите, посочени в т. 31 от чл. 93 НК.

Когато **противозаконното лишаване от свобода по чл. 142а НК** е извършено в условията на домашно насилие, то ще бъде съставомерно по създадената през 2019 г. нова **ал. 4**.

Измененията са важни, предвид че с тях се инкриминира и т.нар. **„системно следене“**, което може да възбуди основателен страх за живота или здравето на следеното лице, или за живота или здравето на негови близки.

Следене по смисъла на НК е всяко поведение със заплашителен характер срещу конкретно лице, което може да се изразява в преследване на другото лице, показване на другото лице, че е наблюдавано, навлизане в нежелана комуникация с него чрез всички възможни средства за комуникация, като в случаите на системно следене, извършено в условията на домашно насилие, е предвиден по-тежко наказуем състав, като наказанието е лишаване от свобода до пет години.

Следва обаче да се подчертае, че този престъпен състав е субсидиарен и отговорността по този текст ще може да бъде реализирана, само ако извършеното не съставлява по-тежко престъпление.

Неспазването на заповедите за защита на домашното насилие и европейските заповеди за защита понастоящем е инкриминирано като престъпление от общ характер, като с промените от 2019 г. бе включен и нов по-тежко наказуем състав за повторно извършване (чл. 296, ал. 1 и ал. 4 НК).

Наказателният кодекс третира и убийството на майка, биологично дете, бременна жена или непълнолетно лице като квалифициран случай на убийство (чл. 116, ал. 1, т.т. 3-4 НК).

Въпреки че подобни случаи не са известни в страната, **убийствата на честта** могат да бъдат подчинени на тази разпоредба.

Всяко телесно нараняване на майка, бременна жена или непълнолетно лице, особено по мъчителен начин за жертвата, също се счита за квалифициран случай на такова нараняване (чл. 131, ал. 1, точки 3-5 НК).

Въпреки че такива случаи също не са ставали обществено достояние, осакатяването на половите органи при жени също може да бъде подведено под отговорност по състава за причиняване на тежка или средна телесна повреда. Като в зависимост от това дали се касае за телесна повреда, с която е причинена или не детородна неспособност на пострадалата, престъплението ще бъде квалифицирано като тежка или средна телесна повреда по смисъла на НК.

Други значими промени от 2019 г. в българския наказателен закон, които са свързани с материалноправни норми на Истанбулската конвенция са направени по отношение т. нар. **„насилствен (принудителен) брак“**. С измененията, това деяние е инкриминирано по един съществено различен от действащата дотогава уредба, като са включени и нови квалифицирани по-тежко наказуеми състави.

Съобразно НК са изведени различни форми на изпълнителното деяние на престъплението **„насилствен (принудителен) брак“** - употреба на сила, заплашване или злоупотреба с власт⁷⁶.

Отвлечането на лице с цел принуждаване на встъпи в брак също е въздигнато в отделен състав на престъпление от общ характер.⁷⁷

С разпоредбата на чл. 177, ал. 3 е въздигната в престъпление и една специфична предварителна дейност – склоняването чрез въвеждане в заблуждение да премине на територията на друга държава с цел принуда към съпружеско съжителство. Самата разпоредба се съотнася към чл. 37, параграф 2 от Истанбулската конвенция, в който пък е предвидено задължение за страните предприемат необходимите законодателни или други мерки за криминализиране на умишленото подмамване на пълнолетно лице или на дете на територията на страна или на държава, различна от неговата страна или държава на пребиваване, с цел това пълнолетно лице или дете да бъде принудено да сключи брак.

Предвидено е и наказание за деец, който по какъвто и да е начин склонява лице, което не е могло да разбира свойството и значението на извършеното, да встъпи в брак или да премине на територията на друга държава с цел същото да бъде принудено да встъпи в брак.⁷⁸

Като по-тежко наказуемите случаи на принудител брак са инкриминирани от страна на българския законодател с няколко различни привръзки – отношението деец – пострадад, броят на пострадалите лица, когато деянието е извършено спрямо дете и съобразно целта, с която е извършено.

Принудителният брак⁷⁹ е въздигнат в тежко престъпление от общ характер, когато деянието е извършено:

1. от родител, друг сродник или настойник;
2. по отношение на непълнолетно лице;
3. по отношение на две или повече лица;
4. с цел. користна

⁷⁶ Чл. 177, ал. 1 НК.

⁷⁷ Чл. 177, ал. 2 НК.

⁷⁸ Чл. 177, ал. 4 НК.

⁷⁹ Чл. 177, ал. 5 НК

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

По отношение необходимите нормативни изменения в Наказателния кодекс на Република, не само с оглед да се осигури съответствие с нормите на Истанбулската конвенция, но и за да се предостави една наистина адекватна наказателноправна защита, могат да бъдат отправени някои по-съществени препоръки.

1. Премахване на изискването за системност в дефиницията за престъпления, извършени в условията на домашно насилие:

По причините, които вече бяха изложени в предишната част на настоящия анализ, се явява абсолютно наложително да бъде премахнато това изискване. Такова предложение, адресирано до министъра на правосъдието, вече е правено и от омбудсмана на Република България, като е дадено и конкретно предложение за правно-техническа редакция на настоящата норма в чл. 93, т. 31 НК.

Понятието „системно“ се тълкува от разследващите органи и органите на съдебната власт като такова, което изискващо три отделни акта на насилие, осъществени от същия извършител, за да започне наказателно преследване. Така формулирана разпоредбата не само излага жертвите на домашно насилие на сериозен риск, но и съществено ограничава възможностите за санкциониране на извършителите.

2. Изрично инкриминиране на изнасилването в брака и инкриминиране по ясен и лесно дефинируем от разследващите органи и органите на съдебната власт на всички форми на икономическо и психическо домашно насилие:

Няколко разпоредби в Наказателния кодекс не са съобразени с международните стандарти за правата на човека. Изнасилването в брака не е изрично инкриминирано, като определението за изнасилване⁸⁰ се отнася само до жените жертви, не е изцяло основано на липсата на съгласие и не обхваща всички видове изнасилване, поради което не покрива стандартите и препоръките, разработени от Комитета на ООН за премахване на дискриминацията срещу жените (CEDAW), вкл. и в практиката му.

3. Ограничаване на възможността за прекратяване на дела, разследвани ex parte, по искане на пострадалото лице:

⁸⁰ Чл. 152 от НК.

В някои *ex parte* разследвания тежестта за събиране на доказателства и доказване на обвинението пада върху жертвите, което следва да бъде премахнато. Това са тези наказателни производства, свързани с домашно насилие и насилие, основано на пола, при които наказателното производство може да започне само по инициатива на пострадалото лице и са от частен или от публично-частен характер.

По отношение на тях, следва да се подчертае, че по този начин се възпрепятства ефективен достъп до правосъдие на пострадалите лица и потенциално лишава много от тях от ефективни средства за правна защита.

4. Ограничаване на случаите, при които наказателното производство може да приключи със сключване на споразумение⁸¹:

След приключване на разследването по предложение на прокурора или на защитника може да бъде изготвено споразумение между тях за решаване на делото. Съгласно Наказателно-процесуалния кодекс (НПК), споразумение не се допуска за тежки умишлени престъпления по глава първа, глава втора, раздели I и VIII, глава осма, раздел IV, глава единадесета, раздел V, глава дванадесета, глава тринадесета, раздели VI и VII и по глава четиринадесета от особената част на НК, както и за всяко друго престъпление, с което е причинена смърт.

Одобреното от съда споразумение за решаване на делото има последиците на влязла в сила присъда и е окончателно.

Въпреки, че Истанбулската конвенция не отрича положителните ефекти от прилагането на алтернативни методи за решаване на такива случаи, тя призовава към повишено внимание при прилагането на такива механизми в областта на домашното насилие и насилието, основано на пола, извършено срещу жени.

Споразуменията, при които по реда на НПК се определят и налагат по-леки наказания са обект на засилено безпокойство и внимание и от страна на Комитета по премахване на дискриминацията срещу жените (CEDAW).

⁸¹ Чл. 381 от Наказателно-процесуалния кодекс.

ЛИТЕРАТУРА:

- 1.** Наказателен кодекс, обн. ДВ., бр. 26 от 2 април 1968 г.
- 2.** Наказателно-процесуален кодекс, Обн. ДВ. бр. 86 от 28 октомври 2005 г., в сила от 29.04.2006 г.
- 3.** Граждански процесуален кодекс, обн. ДВ. бр. 59 от 20 юли 2007 г. (в сила от 01.03.2008 г.)
- 4.** Закон за защита от домашното насилие, обн. ДВ. бр. 27 от 29 март 2005 г.
- 5.** Закон за Министерството на вътрешните работи, Обн. ДВ. бр. 53 от 27 юни 2014 г.
- 6.** Закон за съдебната власт, обн. ДВ. бр. 64 от 7 август 2007 г.
- 7.** Закон за оръжията, боеприпасите, взривните вещества и пиротехнически изделия, обн. ДВ. бр. 73 от 17 септември 2010 г.
- 8.** Правилник за прилагане на Закона за защита от домашното насилие, в сила от 15.06.2010 г., Приет с ПМС № 113 от 08.06.2010 г., обн. ДВ. бр. 45 от 15 юни 2010 г.
- 9.** Проект на Закон за изменение и допълнение на Закона за защита от домашното насилие сигнатурен № 47-202-01-39 на Народното събрание
- 10.** Методически указания за действията на полицейските органи, съгласно ЗЗДН, утвърдени със Заповед, рег. № Из-717/05.04.2012 г. на министъра на вътрешните работи
- 11.** Указания за организацията на работа на Прокуратурата на Република България по преписки и досъдебни производства, образувани по жалби за домашно насилие, заплаха за убийство и нарушения на заповеди за защита от домашно насилие, утвърдени със Заповед, рег. № РД-02-09/30.04.2018 г. и достъпни онлайн на адрес: https://prb.bg/bg/pub_info/opovestyavane-na-dokumentivtreshni
- 12.** Решение № 3 от 2018 г. на Конституционния съд, обн., ДВ, бр. 65 от 07.08.2018 г. достъпно онлайн на адрес: <https://www.constcourt.bg/bg/Acts/GetHtmlContent/f278a156-9d25-412d-a064-6ffd6f997310>
- 13.** Тълкувателно решение на Върховния касационен съд № 2/2019 от 25.11.2020 г., достъпно онлайн на адрес: <http://www.vks.bg/talkuvatelni-dela-osgk/vks-osgk-tdelo-2019-2-reshenie.pdf>
- 14.** Ситуационен анализ, изготвен по проект на Организацията на сигурност и сътрудничество в Европа „Ефективни наказателноправни стратегии и практики за противодействие на насилието, основано на пола в Източна Европа (2018–2020), в частта, посветена на ситуацията в България, <https://polis.osce.org/project-on-combating-gender-based-violence-eastern-europe-2018-2020>
- 15.** Доклад „Домашното насилие в България. Защитени ли са лицата пострадали от него“, разработен в рамките на проект „В защита правата на човека“, финансиран от Фонд „Активни граждани България“ по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2014-2021 г.
- 16.** Заключителни наблюдения на Комитета по правата на човека от 4-тия периодичен доклад за България, ССР/С/ВГР/СО/4, 15 ноември 2018, § 22: достъпно онлайн на адрес: <https://undocs.org/CCPR/C/BGR/CO/4>
- 17.** Заключителни наблюдения на Комитета за премахване на дискриминацията по отношение на жените при 8-мия периодичен преглед на прилагането на Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените от страна на България, достъпни онлайн на адрес: <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/cedawcbgrco8-concluding-observations-eighth-periodic-report>

- 18.** Домашно насилие и насилие, основано на пола в България, Методология за мониторинг на политики и институционални практики, 2022 г., Автори: Д-р Гургана Цветкова, Леда Кунева, Д-р Лилия Якова, Издател: Фондация "П.У.Л.С.", ISBN: 978-619-7615-19-7
- 19.** Национално изследване на домашното насилие и насилието, основано на полов признак, Аналитичен доклад, 2016 г., Славянка Иванова, издател фондация „Партньори-България“, ISBN: 978-954-9945-32-4
- 20.** Международното и европейско право и препоръки към България относно насилието срещу жени и домашното насилие, Красимир Кънев, издава, София, 2021 г. Сдружение „Български хелзинкски комитет“, ISBN 978-954-9738-52-0 — e-book
- 21.** Доклад за посещението на Комисаря по правата на човека на Съвета на Европа Дуня Миятович в България от 25 до 29 ноември 2019 г., CommDH(2020)8, Страсбург, 10 март 2020 г., § 69 – 76, достъпно на: <https://rm.coe.int/report-on-the-visit-to-bulgaria-from-25-to-29-november-2019-by-dunja-m/16809cde16>
- 22.** Доклад за ситуацията в България на специалния докладчик относно насилието срещу жени и момичета, неговите причини и последици към Съвета на ООН по правата на човека д-р Дубравка Шимонович, след посещението ѝ в България в края на 2019 г., публикуван през май 2020 г. и представен на 44-тата сесия на Съвета на ООН по правата на човека (15 юни – 3 юли 2020 г.) и достъпен на: <https://digitallibrary.un.org/record/3865686?ln=en>
- 23.** Progress on the Sustainable Development Goals: The gender snapshot 2022, достъпно онлайн на адрес: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/09/progress-on-the-sustainable-development-goals-the-gender-snapshot-2022>
- 24.** UNFPA-WAVE, “Укрепване на отговора на здравната система спрямо насилието, основано на пола в Източна Европа и Централна Азия” (2014)
- 25.** Комитет за премахване на всички форми на дискриминация срещу жените (1993). Обща препоръка №19: Насилие над жени. Документ на ООН A/47/38. Достъпно на: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf
- 26.** Комитет за премахване на всички форми на дискриминация срещу жените (2016). Обща препоръка №35: Насилие, основано на пола, над жени, обновяваща Обща препоръка №19. Документ на ООН CEDAW/C/GC/35. Достъпно на: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/CEDAW_C_G_C_35_8267_E.pdf
- 27.** Communities & Justice (2019). Integrated Domestic and Family Violence. New South Wales (NSW) Government. Достъпно на: <https://www.facs.nsw.gov.au/providers/working-with-us/programs/DFV/IDFV>
- 28.** Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (2011). Международен договор № 210. Council of Europe Treaty Series. Достъпно на: <https://rm.coe.int/168046246f>
- 29.** Европейския институт за равенство между половете (EIGE) (2021d) Речник. Достъпно на: <https://eige.europa.eu/thesaurus/overview>
- 30.** Glossary of Definitions of Rape, Femicide, and Intimate Partner Violence. Достъпно на: <https://eige.europa.eu/publications/glossary-definitions-rape-femicide-and-intimate-partner-violence>
- 31.** Европейски институт за равенство между половете (EIGE) (2021a) Risk Assessment and Risk Management by Police. Достъпно на: <https://eige.europa.eu/gender-based-violence/risk-assessment-risk-management/principle-2-adopting-victim-centred-approach>

- 32.** Съвет на ООН по правата на човека (2020). Официална визита в България, 14- 21 октомври 2019 от Специалния докладчик на ООН относно насилието над жените, причините и последиците от него. Документ на ООН A/HRC/44/52/Add.1 (19 май 2020). Достъпно на: <https://digitallibrary.un.org/record/3865686?ln=en>
- 33.** Илчева, М. (2020). 'Bulgaria and the Istanbul Convention – Law, Politics and Propa- 74 Домашно насилие и насилие, основано на пола в България *ganda vs. the Rights of Victims of Gender-based Violence*', *Open Journal for Legal Studies*, 3(1), 49-6.
- 34.** Омбудсман на Република България (2020) Писмо до министъра на правосъдието на Република България. Достъпно на:
<https://www.ombudsman.bg/pictures/stanovishte%20po%20ZZDN%20.pdf>
- 35.** Общо събрание на ООН (1993). Декларация за премахване на насилието над жените. Резолюция A/RES/48/104 (20 December 1993). Достъпно на:
https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.21_declaration%20elimination%20vaw.pdf
- 36.** Становището на Съд на ЕС, в производство за даване на становище 1/19, образувано по искане на Европейския парламент, достъпно на:
<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=250195&mode=req&pageIndex=1&dir=&occ=first&part=1&text=&doclang=BG&cid=5571823>
- 37.** Становище на Генералния адвокат към Съда на ЕС в производство за даване на становище 1/19, образувано по искане на Европейския парламент, представено на 11 март 2021 г. Достъпно на:
https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:62019CC0001&from=EN#t-ECR_62019CC0001_BG_01-E0001
- 38.** Зейнеб Юзал Канзлер (Zeynep Usal Kanzler), „Преглед на българското законодателство в областта на наказателното право в светлината на стандартите, установени от Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашно насилие“, 28 юни 2016 г., публикуван на английски език, оригинално заглавие „Legislative review of Bulgarian Criminal law in light of the standards established by the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence“. Достъпно на <https://rm.coe.int/16806922ac>
- 39.** Становища и препоръки на Омбудсмана на Република България, достъпни на:
<https://www.ombudsman.bg/pictures/stanovishte%20po%20ZZDN%20.pdf>
[https://www.ombudsman.bg/pictures/0407-22_26_05_2020%20\(1\)\(1\).pdf](https://www.ombudsman.bg/pictures/0407-22_26_05_2020%20(1)(1).pdf)
<https://www.ombudsman.bg/bg/n/ombudsmanat-diana-kovacheva-poiska-prestapl-1566>
- 40.** Петрова, Ц. Наказателноправни гаранции за упражняване на правото по член 19 от Конвенцията за правата на детето (Защита от домашно насилие) – В: Сборник доклади от международна научна конференция „Тридесет години от приемането на Конвенцията за правата на детето: предизвикателства и перспективи“, проведена в София на 10 декември 2019 г., организирана от НБУ.
- 41.** Костадинова, Р. Юридически механизми за защита на пострадалите от домашно насилие // Юридическо списание на Нов български университет, 2008, № 3
- 42.** Обяснителен доклад към Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие
- 43.** Конвенция на Организацията на обединените нации за правата на детето от 1989 г., достъпна на:
https://www.unicef.org/bulgaria/sites/unicef.org.bulgaria/files/2018-09/CRC_bg.pdf
Общ коментар № 14 на Комитета по правата на детето, достъпен на:
https://www.unicef.org/bulgaria/sites/unicef.org.bulgaria/files/2018-09/GC_14_BG.pdf

Част II

Сравнителен анализ на Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие и състоянието в България

*Настоящият анализ има за цел да покаже значимостта и важността на част от **Конвенцията**, да разясни изказаните неверни и фалшиви новини по отношение на нея, както и да коментира на кратко части от реалното състояние на мерките спрямо насилието на жени и домашното насилие в България. Твърденията и констатациите за част от българското състояние е съотнесено с европейските ценности по отношение на насилието над жени и домашното насилие. България ще трябва да оцени всички членове на Конвенцията и да предприеме в бъдеще политика и стратегия, за достигане мерките описани в нея.*

*В **болд** ще се виждате част от самата Конвенция и под всяко твърдение, коментара за българската държава.*

Автор:

Надежда Стойчева

Психотерапевт и директор на фондация „Асоциация Анимус“

Настоящият анализ е изготвен в рамките на Проект „Комуникация на гражданското общество и застъпнически кампании за Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие чрез прилагането на обща методология, разработена от Съвета на Европа, мрежата на WAVE и UN Women“ GRANT/DGII/GED/VAW/2022/1

Мненията, изразени в този сравнителен анализ, са отговорност единствено на автора и не отразяват непременно официалната позиция на Съвета на Европа.

Държавите-членки на Европейския съюз, през май 2011г. в гр. Истанбул, подписаха Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие. Няколко държави, обаче, след подписването не я ратифицираха. България е една от тези 8 държави, които не ратифицира конвенцията. Дори стигна и по-далече. Конституционния съд на Република България обяви Конвенцията за противоконституционна, следствие на организирана кампания с фалшиви новини и негативно влияние на социалните мрежи за пораждаване на масови страхове сред българското общество срещу т.нар. Истанбулска конвенция и най-вече срещу „джендър“ идеологията. Понятието „джендър“, което няма точен превод на български език, бе превърнато в инструмент за провокиране на страхове, че Конвенцията е средство за прокарване на хомосексуалните бракове и отглеждането на деца от такъв тип двойки.

Бяха атакувани и българските НПО-та, които основно помагат на пострадалите от насилие жени и деца, с измислени и фалшиви изявления и прокарване на неверни твърдения, че мотивите да помагат на преживелите насилие жени, са меркантилни.

Кампанията срещу Конвенцията от 2018 г. до сега, отразяваше ригидните нагласи и съпротиви на националистически и богословски сили срещу мерките за борба с насилието в България, както и прокарването на хомофобски настроения и дискриминация към половото различие и дори разпалване на омраза към ЛГБТК.

Следствие на тази негативна кампания, както и множеството политически кризи доведе до разрастване на насилието над жени по полов признак и утежняване, ожесточаване и ескалиране на случаите на насилие срещу тях. За съжаление, българските институции – полиция, социални служби, съд и прокуратура работят субективно по случаите, спрямо нагласата на отделния служител към насилието над жени. В едни случаи се помага и съдейства, в други - не.

Върхът на негативното отношение към насилието над жени и домашното насилие се случи в българския Парламент на 48-то Народно събрание, през януари 2023 година, по време на първото гласуване на ЗИД на ЗЗДН. От парламентарната трибуна прозвучаха грозни думи, бяха изказани невярни твърдения, стигна се до словесни атаки срещу предложените мерки в Изменение и допълнение към ЗЗДН, проектозакон подготвян три години от работна група експерти. В залата на Парламента се чу и циничен смях, след съобщаването на поредното убийство на жена, намерена в яма във Варна. Българските депутати мълчаха на това и тяхното поведение бе съгласувано с политическите им намерения за нови избори. Така темата за насилието над жени и наложителните мерки, като един сериозен обществен проблем, се оказа заложник на политически амбиции на 27 януари 2023 г. със 77 гласа "за", 65 "против" и 14 "въздържал се".

Положителна тенденция се забелязва в обединение на двете най-големи политически партии, които заедно вкараха в 49-тото Народното събрание ЗИД за ЗЗДН и на 25 май 2023 година гласуваха на първо четене проекто-закона.

До Народно събрание на Република България, с копие до Комисиите бяха изпратени множество становища от НПО-тата относно Проект на Закон за изменение и допълнение на Закона за защита от домашното насилие. Те изразиха своята подкрепа за така предложения законопроект в неговата цялост. Промените предлагат по-ефективна цялостна защита за жертвите на домашно насилие, както и единни механизми за превенция, като в същото време насърчават служебното начало и координацията и споделянето на информация между отговорните институции.

Домашното насилие е изключително сериозен проблем в България, който изисква навременни и адекватни мерки и механизми за защита на пострадалите, както и такива за превенция. В тази връзка повечето от НПО-тата смятат, че така предложеният Законопроект за изменение и допълнение на Закона за защита от домашното насилие (ЗИД на ЗЗДН) предоставя възможност да се адресират и отстранят някои от пропуските, които съществуват в действащата нормативна уредба на механизмите за защита, както и да се отговори на препоръките към Република България, отправени от различни европейски и международни институции и организации, имащи отношение към проблема на домашно насилие и насилието над жени и отговарящи на международно приетите стандарти и практики.

Проектът предвижда създаването на Национален съвет за превенция и защита от домашното насилие, който да отговаря на нуждата от осигуряване на координация между органите, имащи отношение към борбата с домашното насилие, като в същото време да изработва и осъществява държавните политики за превенция и защита от домашно насилие. Липсата на единен национален орган, който да формира и прилага политиките за превенция и борба с домашното насилие и да осигурява координация между останалите институции, води до съществуването само на частични мерки, които биват прилагани хаотично и които не могат да предоставят необходимата защита на жертвите. В този смисъл, такъв специализиран и постоянно действащ орган ще спомогне за изграждането на единна политика и ефективното ѝ прилагане от всички заинтересовани страни с цел превенция и борба с домашното насилие.

Предприемането на такава стъпка е включено в препоръките към Република България за справяне с проблемите на домашното насилие, отправени от редица европейски и международни институции. Специалният докладчик на ООН по въпросите на насилието над жени доктор Дубравка Шимонович, например, препоръчва в ежегодния си доклад от 2020 г. да се създаде национален орган, който да отговаря за

координацията и изпълнението на политики, свързани с всички форми на насилие, включително над жени. В същия смисъл бяха и устните препоръки, отправени от д-р Шимонович по време на посещението ѝ в България през 2019 г.

Разработването и прилагането на Координационен механизъм за помощ и подкрепа на пострадали от домашно насилие, което е предвидено като част от отговорностите на Националния съвет, е дългоочаквана промяна, която ще бъде от полза за пострадалите от домашно насилие. Прилагането на Координационния механизъм в практиката по случаи на домашно насилие ще доведе до засилена подкрепа на пострадалите, ясни отговорности, правила за действие по случаи и координация между компетентните органи, което от своя страна ще гарантира необходимата за пострадалите от домашно насилие навременна и адекватна грижа и защита. Координационният механизъм ще спомогне за осигуряването и на ясни отговорности и правомощия на отговорните органи, като в същото време ще отговори и на препоръките, отправени към Република България от Европейския парламент, Комитета на ООН за премахване на всички форми на дискриминация срещу жените и др. за по-ефективна защита и подкрепа на пострадалите от домашно насилие и за по-добра и ясна координация между институциите. Нещо повече – още през 2011-2014 г. фондация „Асоциация Анимус“ заедно с редица други организации и институции, поканени да участват в междуведомствена работна група към Министерство на правосъдието, са разработили такъв Координационен механизъм с идеята той да допринесе за възможно най-всеобхватната защита и подкрепа на пострадалите от домашно насилие, както и да представи по ясен и категоричен начин възможните начини за координация и взаимодействие между компетентните органи. Предложението да се приеме такъв Механизъм е сред главните стъпки в посока подобряване мерките за подкрепа на пострадалите, превенцията и борбата с домашното насилие.

НПО-тата също поддържат предложението за удължаване на преклузивния срок за подаване на молба за незабавна защита от един на три месеца. Специалистите, работещи директно с жертви на домашно насилие, считат че предложението в законопроекта за изменение и допълнение на ЗЗДН тримесечен срок е в най-добрия интерес на жените. Този срок е достатъчна гаранция дори и при най-тежките случаи, пострадалите да имат възможност да се обърнат за защита към съда.

НПО-тата напълно подкрепят и предложението да се създаде и поддържа Национална информационна система на случаите на домашно насилие, която да съдържа цялата информация по случаите на домашно насилие. Липсата на единна национална статистика прави невъзможно формирането на точна преценка за размерите и обхвата на феномена домашно насилие в страната, което от своя страна неимоверно затруднява приемането и прилагането на ефективни политики, насочени към борбата

с домашното насилие. В допълнение, тази липса превентира и разработването и приемането на адекватни и ефективни мерки, които да отговарят на нуждите на българското общество да се справи с проблема домашно насилие. В резултат, няма как да се знае дали мерките и политиките, които се изработват и прилагат, са достатъчно ефективни и отговарят и покриват нуждите на пострадалите и техните семейства, а дори и тези на извършителите.

Предложено също е удължаването на срока на Националната програма за превенция и защита от домашното насилие от една на три години. Досегашният едногодишен период на Програмата е крайно недостатъчен, което води до неефективност на прилагането на мерките, предвидени от Програмата и няма как да отговорят на нуждите на пострадалите, на професионалистите, които работят с тях, и на компетентните институции. Включените в Програмата дейности по програми и проекти на държавни институции и НПО сектора няма как да постигнат устойчиви резултати, които се предвиждат в рамките на една календарна година, но реално се осъществяват за 6-7 месеца.

Правното регламентиране и осигуряване на средства за разработване и прилагане на специализирани програми и услуги в подкрепа на лицата, пострадали от домашно насилие, предложени в законопроекта, ще осигури възможност за по-широк обхват и по-ясно идентифициране на наличните мерки за подкрепа и превенция.

Неправителствените организации, които активно работят с потърпевшите смятат, че най-важно е бързото организиране и стартиране на специализираните услуги за домашно насилие, за да се предостави ефективна и навременна подкрепа на жертвите. В този смисъл, регламентирането на тези услуги и последващото им синхронизирани както със Закона за правна помощ, така и с други релевантни актове като новия Закон за социалните услуги, трябва да се направи възможно най-бързо, за да може да се предостави възможно най-ефективна и цялостна подкрепа на пострадалите от домашно насилие.

НПО-тата отчитат и няколко слабости на така предложения законопроект.

На първо място това е липсата на конкретни дефиниции на видовете насилие – психическо, физическо, икономическо и т.н., които многократно са предлагани от активно работещите специалисти. Ясните дефиниции на видовете насилие ще спомагат за подобряване работата на отговорните институции, тъй като дават ясни насоки и общо и еднакво разбиране кое може и кое не може да се счита за насилие. По този начин се предотвратява различното тълкуване и не се дава възможност за индивидуални интерпретации на случаите, основани на личен опит и нагласи към домашното насилие. Включването на тези понятия и легалното им дефиниране в законопроектът би позволило да се обхванат по-широки

граници на феномена домашно насилие, като в резултат ще може да се осигури по-ефективна защита на по-голям брой пострадали от домашно насилие.

Най-съществената критика към законопроекта и многократно предложеното в замяна на думите „във фактическо съпругеско съжителство“ в чл. 2, ал. 1 и чл. 3, т. 2 с „в интимна връзка“, като по този начин се гарантира разширяване кръга на лицата, които могат да потърсят и получат защита в рамките на този закон. Това от своя страна води до предоставянето на по-ефективна закрила на по-голям брой жертви на домашно насилие. Към настоящият момент огромен брой пострадали от насилие жени, които са в интимна връзка са извън обсега на действащия закон, както и на предложения законопроект. Ето защо за тези пострадали от насилие ще продължи да липсва защита от закона в България.

На следващо място НПО-тата считат за негатив и отсъствието в този законопроект на ясен параграф, който да легитимира обратната тежест на доказването. В същия смисъл са и препоръките на Комитета на ООН за премахване на всички форми на дискриминация срещу жените да се възприеме обратна тежест на доказване в производството по този закон.

Предложената промяна на реда за връчване на решението на съда от „връчване“ на „постановяване в открито заседание“ би могло да доведе до разминаване между постановените мерки и съответно до риск за живота и здравето на жертвата, тъй като е възможно тя да не разбере веднага за постановеното от съда решение.

Като цяло предложените изменения ще окажат положителен ефект и ще допринесат за подобряване на вече съществуващата система за защита от домашното насилие и ще отговори на някои от препоръките, отправени към Република България от страна на европейски и международни организации. В същото време, промените ще доближат системата до международните стандарти, към които се стремим. Законопроектът ще помогне за осигуряване на ефективна, навременна и адекватна защита, както и за ефективно изработване и прилагане на политики и мерки в областта на превенцията, защита и борба с домашното насилие. Не на последно място обаче е необходимо да се адресират и гореизложените пропуски в предложения законопроект, които са в ясен ущърб на пострадалите лица.

Все още обаче, България не може да се каже, че осъжда всички форми на насилие над жени и домашно насилие;

Независимо, че Конвенцията препоръчва постигането на равнопоставеност между жените и мъжете, която **представлява ключов елемент в превенцията на насилието над жени**, и независимо, че в България има от април 2016 година закон за равнопоставеност между жените и мъжете, той е без реални дейности в страната.

Конвенцията отбелязва, че насилието над жени е проява на исторически неравнопоставените властови отношения между жените и мъжете, които са довели до доминация над жените и дискриминация срещу тях от страна на мъжете, както и до възпрепятстване на пълния напредък на жените.

Конвенцията отбелязва структурната природа на насилието над жени като насилие, основано на пола, както и че насилието над жени е един от основните социални механизми, чрез които жените са принудително поставени в подчинена позиция спрямо мъжете.

Само гражданските организации и лицата, поддържащи европейските ценности, разбират коренът на насилието над жени, като явление на власт и контрол и структурната природа на насилието. Българските институции са много далече от това разбиране.

Като отбелязват с дълбока загриженост, че жените и момичетата често са излагани на сериозни форми на насилие като домашно насилие, сексуален тормоз, изнасилване, принудителен брак, така наречени „престъпления на честта“ и осакатяване на гениталиите, които представляват сериозни нарушения на човешките права на жените и момичетата, както и основна пречка за постигане на равнопоставеност между жените и мъжете;

В практиката се забелязва повишаване на жестокостта при актове на насилие над жени и момичета.

Българските институции са отговорни по отношение на жертвите *на сексуален тормоз* и тяхната защита. Широко разпространено е вменяването на вина на жертвите на изнасилване, които често не се обръщат към полиция и прокуратура. В случаите когато има образувано досъдебно производство и внесен обвинителен акт в съда, пострадалите често се отказват от своите показания дадени пред съдия, поради виктимизация, натиск от извършителите или забавяне на съдебния процес с години. Прекаленото забавяне води до повторна криза на пострадалите лица, защото те са вече в нов етап от своя живот. Например, има множество такива случаи. В наказателно дело за изнасилване, което се води 10 години, пострадалата отново е призована да свидетелства и тя отказва, защото вече е омъжена, има деца и нейното желание е да не причинява на травми на семейството си.

Принудителният брак сред ромското население продължава да е практика. За съжаление, това е практика и за ранните принудителни бракове на малолетни и непълнолетни. Съществуват сериозни съпротиви

да се работи даже и в случаите с деца, момичета, като се рационализира, че явлението е културален феномен. Това се поддържа дори от някои от ромските организации.

Престъпления на честта не са известни в България, но може да се очаква с бежанската вълна от арабските държави.

За *осакатяване на гениталии* са известни няколко случая на гражданските организации на жени от Африка, настанени в Кризисни центрове и Звено „Майка и бебе“ и може би има такива и в бежанските лагери.

Като отбелязват продължаващите нарушения на правата на човека в рамките на въоръжени конфликти, които засягат гражданското население и по-специално жените под формата на широко разпространени или системни изнасилвания и сексуално насилие, както и потенциала за нараснало насилие, основано на пола, по време на конфликтите и след тях;

Със започването на войната в Украйна, България прие голяма вълна на жени и деца, които бягат от войната. Българската държава прие радушно бежанците от Украйна. Множество доброволци се включиха в подпомагането и настаняването на жените и децата, както и организирането на хуманитарна помощ за тях. Независимо, че НПО-та, които защитават и се грижат за жертви на насилие преведоха на украински услугите, които управляват, украинките не споделят изнасилвания породени при военния конфликт. Българската общественост обаче бе информирана от медиите за злоупотреба при самостоятелно настаняване на украинки, които станаха жертва на домашно насилие.

Като отбелязват, че жените и момичетата са изложени на по-големи рискове от насилие, основано на пола, отколкото мъжете;

Голяма част от специалистите в държавните институции задават въпроси защо говорим за жени и момичета. Не се разбира достатъчно, че жените и момичетата са изложени на по-големи рискове от насилие.

Като отбелязват, че домашното насилие засяга предимно жените, но и мъжете също могат да бъдат жертви на домашно насилие;

Поради патриалхални нагласи и сериотипи по отношение на пола за насилие върху мъже много трудно се говори. За насилие, сексуална експлоатация и злоупотреба на момчета се мълчи, макар да има подобна информация в изследване на сексуалното здраве сред ромските момчета. За сексуална злоупотреба и насилие върху момчета се знае в централните Зона Закрила в София, Шумен и Монтана, шест години подпомагани и финансирани от Уницеф България. От 1 април 2023 година, услугата бе

припозната от Столична община и стана държавно делегирана дейност в София.

В последните години, след ковид пандемията, се забелязва на Националната Гореща телефонна линия една пета от обажданията да са мъже. Част от тях са близки или приятели на жертви на насилие и задават въпроси как да помогнат, а част от тях са жертви на психически тормоз, изневяри и други злоупотреби.

Като отбелязват, че децата са жертви на домашно насилие, включително и като свидетели на насилието в семейството;

Огромни съпротиви има от политическите партии децата да са част от закона за защита. Силни лобистки действия имат множество организации, т.нар. „бащините“, които подпомагат извършители на насилие и ги насърчават да твърдят, че са лишени от това да виждат децата си. Сериозни съпротиви има сред съд, полиция, социални служби да съдействат на жени преживяли домашно насилие да се виждат и грижат за децата си, които са задържани от извършител на насилие. Наблюдава се точно обратното – често бързо се съдейства на извършител на насилие да получи привременните мерки в дело за родителски права, което на свои ред води до отглеждане на деца свидетели и жертви на домашно насилие в среда на насилие.

Макар ЗЗДН да дава защита чрез мерките, заложили в чл.5 и на децата, които са пострадали или свидетели на домашно насилие, често съдът е този, който ги лишава от закрила и така те остават незащитени и продължаващи да живеят в условия на домашно насилие. Реално има закон, но той често не се изпълнява.

В стремежа си да създадат една Европа, свободна от насилие над жени и домашно насилие, през май 2023 година съветът на Европейския съюз гласува Конвенция за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие и тя стана задължителна за държавите членки на Европейския съюз. България ще трябва за синхронизира законодателството си с този факт.

Глава I – Цели, дефиниции, равенство и недискриминация, общи задължения

Член 1 – Цели на Конвенцията

1 Конвенцията има следните цели:

а да защитава жените от всички форми на насилие и да предотвратява, преследва и премахва насилието над жени и домашното насилие;

България все още не си е поставила подобна цел.

б да допринесе за премахване на всички форми на дискриминация срещу жени и да насърчава действителна равнопоставеност между жените и мъжете, включително чрез овластяване на жените;

Необходимо е да се осъществи действителна, работеща стратегия за насърчаване на равнопоставеност между жените и мъжете. Съществува стратегия на хартия, изписана от МТСП, която реално не се осъществява. Няма никакви реални дейности свързани с премахване на дискриминацията срещу жени.

в да създаде цялостна рамка, политики и мерки за защита и помощ на всички жертви на насилието над жени и домашното насилие;

В проекто-закона за ЗЗДН е предвидено създаването на Национален съвет, от който ще се очаква да изгради политики в борба с насилието. ЗИД за ЗЗДН също подсилва мерките по отношение на домашното насилие.

г да насърчава международното сътрудничество за премахване на насилието над жени и домашното насилие;

Международно сътрудничество за премахване на насилието над жени се осъществява главно от неправителствените организации, които участват в международни и европейски проекти. Международно сътрудничество съществува и в полицията, главно в ГДБОП по линия на трафика на хора и към Министерство на правосъдието- по линия на случаи на насилие от смесени бракове и решения, свързани с децата.

д да осигури подкрепа и помощ на организации и правоприлагащи органи за ефективно сътрудничество с цел да се възприеме интегриран подход за премахване на насилието над жени и домашното насилие.

Българската държава осигурява частична подкрепа на организациите. На места се забелязва ефективно сътрудничество, но все още няма работещ интегриран подход.

2 За да се гарантира ефективното прилагане на разпоредбите ѝ от страните, настоящата Конвенция създава специален механизъм за мониторинг.

Предвижда се, бъдещия Национален съвет да е мониториращ орган между институциите, ангажирани по темата насилие над жени и домашно насилие.

Член 3 – Определения в Конвенцията:

а) „насилие над жени“ се разбира като нарушение на правата на човека и форма на дискриминация срещу жените и означава всички актове на насилие, основано на пола, които водят или е вероятно да доведат до физически, сексуални, психологически или икономически увреждания или страдание за жените, включително заплахи за такива актове, принуда или произволно лишаване от свобода, независимо дали това се случва в обществения или в личния живот;

Няма определение „насилие над жени“ в България.

б) „домашно насилие“ означава всички актове на физическо, сексуално, психологическо или икономическо насилие, които се случват в семейството или в домакинството, или между бивши или настоящи съпрузи или партньори, независимо дали извършителят живее или е живял заедно с жертвата;

Домашното насилие е определено от ЗЗДН.

в) „пол“ означава социално изградени роли, поведения, дейности и характеристики, които определено общество смята за подходящи за жените и за мъжете;

Понятието „джендър“ и социално обособени роли все още не се разбира от голяма част от обществото какво е.

Понятието „джендър“ присъства в Конвенцията като самостоятелна категория, различна от пола като биологична същност. Конвенцията разделя биологичното и социалното измерение на пола и излиза извън рамките на възгледа за половата бинарност на човешкия вид. Конституцията и цялото българско законодателство е изградено върху разбирането за бинарното съществуване на човешкия вид. В действителност в Конституцията недвусмислено се възприема социалното измерение на пола във взаимодействие с биологично детерминираното – чл. 47, ал. 2 от основния закон. В посочената конституционна разпоредба биологичният пол „жена— се свързва със социалната роля – „майка, с „раждане“. Накратко, понятието „пол— се използва от конституционния

законодател като единство от биологично детерминираното и социално конструираното ⁸².

г „насилие над жените, основано на пола“ означава насилие, което е насочено срещу жена, защото тя е жена, или което засяга предимно жените;

Това определение се ползва от организациите в помощ на пострадали жени, но сред обществото е непопулярно, тъй като касае разбирането на социално изградените роли.

В директива на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета ⁸³, понятието на „насилие, основано на пола“ се дефинира като „насилие, което е насочено срещу дадено лице поради неговия пол, полова идентичност или полого изразяване, или което засяга непропорционално лица от определен пол. То може да причини физическо, сексуално, емоционално или психическо страдание или икономическа вреда на жертвата. Насилието, основано на пола, се разглежда като форма на дискриминация и нарушение на основните свободи на жертвата и включва насилие при близки взаимоотношения, сексуално насилие (включително изнасилване, сексуално посегателство и сексуален тормоз), трафик на хора, робство и различни форми на увреждащи практики, като принудителни бракове, генитално осакатяване на жени и така наречените „престъпления, извършени в името на честта“. Жените, които са жертви на насилие, основано на пола, и техните деца често се нуждаят от специална подкрепа и защита поради големия риск от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение, свързано с подобно насилие“.

д „жертва“ означава всяко физическо лице, което е изложено на описаното в букви а) и б) поведение;

В България понятието „жертва“, се използва и като пострадал от насилие.

е „жени“ обхваща и момичета под 18-годишна възраст.

Това твърдение е достатъчно ясно, за отграничаване по пол.

⁸² Сборник „Полът- между хуманитарните, социалните и правните науки“, Съставители и редактори: Десислав Георгиев, Деница Ненчева

Автори: Емилия Славова, Деница Ненчева, Натали Хайних, Кристина Йон, Албена Азманова, Нина Николова, Тодор Кръстев, Ралица Люцканова-Костова, Костадин Каравасилев, Светлана Събева, Димитър Панчев, Илияна Марчева, Боряна Росса, Митко Марков, Милена Кадиева, Мишо Гръблев, Десислав Георгиев, Иванина Георгиева, Александрина Димитрова, Красимира Чобанова Езикови корекции: Мишо Гръблев
Издателство: Scribens, май 2022

⁸³ Директива на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета (ОВ L 315, 2012 г., стр. 57).

Член 4 — Основни права, равнопоставеност и недискриминиране

1 Страните предприемат необходимите законодателни и други мерки за подкрепа и защита на правото на всеки човек и особено на жените да живеят без насилие в публичната и в частната сфера.

В последните три години, с усилията на експерти от Министерство на правосъдието, неправителствените организации, адвокати и съдии, анагжирани с дела по домашно насилие се изработиха законодателни мерки за подкрепа и защита на пострадалите представени в многократно преработвания ЗИД на ЗЗДН.

2 Страните осъждат всички форми на дискриминация срещу жени и предприемат без забавяне необходимите законодателни и други мерки за неговото предотвратяване, по-специално като:

- включват в националните си конституции или в друго подходящо законодателство принципа за равнопоставеност между жените и мъжете и осигуряват практическото прилагане на този принцип;**
- забраняват дискриминацията срещу жени, включително чрез използване на санкции, когато е уместно;**
- отменят закони и практики, които дискриминират жени.**

3 Прилагането на разпоредбите на настоящата Конвенция от страните, по-специално мерките за защита на правата на жертвите, трябва да бъде осигурено без всякаква дискриминация, основана на пол, социален пол, раса, цвят на кожата, език, религия, политически или други убеждения, национален или социален произход, принадлежност към национално малцинство, имуществено състояние, рождение, сексуална ориентация, идентичност, основана на пола, възраст, здравословно състояние, увреждания, семейно положение, статут на мигрант или на бежанец, или друг статут.

Законът за защита от дискриминация включва пола заедно с други възможни явления като възраст, етнос, религия, но това не дава големи възможности за реакция и защита, освен частни молби на отделни хора които се подават към Комисията за защита от дискриминация и по-често в Омбудсманството.

4 Специалните мерки, необходими за превенция и защита на жените срещу насилие, основано на пола, не се приемат за дискриминация по силата на настоящата Конвенция.

Не е поставян този въпрос в България, защото е детайл от темата за дискриминацията.

Член 5 – Задължения на държавите и дължимата грижа

1 Страните следва да се въздържат от всякакви актове на насилие над жени и да следят за това държавните органи, длъжностни лица, служители, институции и други лица, действащи от името на държавата, да действат в съответствие с това задължение.

За съжаление, няма механизъм за докладване когато държавните органи, длъжностни лица и служители от институциите не си вършат добре работата по защитата на пострадали жени и деца. Социалните служби изобщо няма къде да бъдат докладвани, по-високо стоящите полицаи прикриват действията на колегите си, докато нехайните съдебни решения не подлежат изобщо на докладване. Към инспектората на ВВС може да се докладват само процедурни нарушения, но не и решения по същество. Например, известна с неправилните си решения съдийка, заради която многократно е осъждана България продължава да не отсъжда заповеди за защита на висока рискови случаи. Подобни случаи стават жертва на феминизъм или се крият в Кризисни центрове и остава докладване единствено пред Европейския съд за правата на човека.

2 Страните предприемат необходимите законодателни и други мерки за упражняване на дължимата грижа по предотвратяване, разследване, санкциониране и обезщетяване на обхванати от настоящата Конвенция актове на насилие, извършени от недържавни участници.

В България не съществува подобна практика.

Член 6 – Политики, отчитащи особеностите на пола

Страните се ангажират да включват перспектива, основана на пола, в изпълнението и оценката на въздействието на разпоредбите на настоящата Конвенция, както и да насърчават и

ефективно да внедряват политики за равнопоставеност между жените и мъжете и за овластяване на жените.

Не се осъществява изобщо оценка на въздействието на Конвенцията.

Глава II — Интегрирани политики и събиране на информация

Член 7 — Обхватни и координирани политики

1 Страните предприемат необходимите законодателни и други мерки за приемане и прилагане на ефективни, всеобхватни и координирани политики на държавно равнище, обхващащи всички релевантни мерки за превенция и борба с всички форми на насилие, обхванати от настоящата Конвенция, както и за цялостен отговор на насилието над жени.

2 Страните следят за това посочените в параграф 1 политики да поставят правата на жертвата в основата на всички мерки и да бъдат прилагани чрез ефективно сътрудничество между всички релевантни агенции, институции и организации.

3 Предприетите съгласно този член мерки следва да включват, когато е уместно, всички релевантни участници като правителствени агенции, национални, регионални и местни парламенти и органи, национални институции за правата на човека и организации на гражданското общество.

Разчита се на ЗИД за ЗЗДН, което предвижда събиране на информация и интегриран подход. Към настоящия момент няма координирани политики, национална статистика и цялостен отговор на насилието над жени.

Член 8 — Финансови ресурси

Страните отпускат подходящи финансови и човешки ресурси за доброто изпълнение на интегрираните политики, мерки и програми за превенция и борба с всички форми на насилие, обхванати от настоящата Конвенция, включително за тези, които се провеждат от неправителствени организации и от гражданското общество.

Към настоящия момент съществуват начини за финансиране на Кризисни центрове посредством конкурси за държавно-делегирана дейност на местата, в които общините са установили необходимост от такива

центрове и са открили процедура за кандидатстване. В София има и един открит Кризисен център финансиран от Столичния Общински Съвет. За съжаление, в много градове липсват такива центрове.

ЗИД на ЗЗДН също предвижда да бъдат отпуснати средства за специализирани центрове за подкрепа на жертви на насилие.

Член 9 – Неправителствени организации и гражданското общество

Страните признават, насърчават и подкрепят на всички равнища работата на съответните неправителствени организации и на гражданското общество, които действат активно в борбата с насилието над жени, и установяват ефективно сътрудничество с тези организации.

До този момент, главно неправителствените организации подпомагат и защитават жените преживяли насилие. На места съществува ефективно сътрудничество между активни НПО-та и държавните институции. Сътрудничеството с държавни институции обаче отново е субективно и зависи от индивидуалните ценности на определени политически назначени служители.

Член 10 – Орган за координиране

1 Страните определят или създават един или повече официални органи, отговарящи за координацията, изпълнението, мониторинга и оценката на политиките и мерките за превенция и борба с всички форми на насилие, обхванати от Конвенцията. Тези органи координират събирането на данни, както е посочено в член 11, анализират ги и разпространяват резултатите.

2 Страните предоставят на определените или създадени съгласно настоящия член органи информация от общ характер относно предприети мерки съгласно глава VIII.

3 Страните осигуряват на определените или създадени съгласно настоящия член органи възможност за пряка комуникация и поддържане на връзки с други подобни органи от други страни.

Очаква се, бъдещия Национален съвет да отговаря за координацията, изпълнението, мониторинга и оценката на политиките и мерките за превенция и борба с всички форми на насилие.

Член 11 – Събиране на информация и изследвания

1 За целите на изпълнението на настоящата Конвенция страните се ангажират:

а да събират редовно неагрегирана релевантна статистическа информация относно случаи на всички форми на насилие, обхванати от настоящата Конвенция;

За сега, само спешния номер на 112 на МВР има ясна статистическа информация и събираната статистика от НПО-тата. Все още липсва национална статистика.

б да насърчават изследвания в сферата на всички форми на насилие, обхванати от настоящата Конвенция, за да се проучват първопричините и последиците от него, разпространеността и процента на произнесени присъди, както и ефективността на предприетите за изпълнението на настоящата Конвенция мерки;

Изследвания за причини, последици и дейности в сферата на насилието са се осъществявали от Националния статистически институт и множество проектни изследвания от граждански организации.

2 Страните се стремят да провеждат редовно представителни изследвания за оценка на разпространението и тенденциите при всички видове насилие, обхванати от настоящата Конвенция.

Няма редовни представителни изследвания по препоръка, на което и да е било правителство, до сега.

3 Страните предоставят на експертната група, посочена в член 66 от настоящата Конвенция, събраната в съответствие с настоящия член информация с цел стимулиране на международното сътрудничество и улесняване на международния бенчмаркинг.

Няма събрана информация, която да се предостави на международно ниво.

4 Страните предоставят на обществеността достъп до събраната в съответствие с настоящия член информация.

Не се е състояло до сега.

Глава III – Превенция

Член 12 – Общи задължения

1 Страните предприемат необходимите мерки за насърчаване на промени в социалните и културни модели на поведение на жените и мъжете с цел изкореняване на предразсъдъци, обичаи, традиции и всякакви други практики, основани на идеята за малоценност на жените или на стереотипни роли за жените и мъжете.

2 Страните предприемат необходимите законодателни и други мерки за предотвратяване на всички обхванати от настоящата Конвенция форми на насилие от страна на физически или юридически лица.

3 Всички мерки, предприети в съответствие с настоящата глава, следва да отчитат и разглеждат специалните нужди на лица, изпаднали в положение на уязвимост поради определени обстоятелства, и да поставят в основата си човешките права на всички жертви.

4 Страните предприемат необходимите мерки за насърчаване на всички членове на обществото, по-специално на мъжете и момчетата, активно да допринасят за предотвратяване на всички форми на насилие, обхванати от настоящата Конвенция.

5 Страните гарантират, че позоваванията на култура, обичаи, религия, традиция или така наречената „чест“ няма да бъдат приемани като основания за актовете на насилие, обхванати от настоящата Конвенция.

6 Страните предприемат необходимите мерки за подкрепа на програми и дейности за овластяване на жените.

Българската държава не е предприела никакви мерки за превенция и промени в социалните и културни модели на поведение по полови различия. Към Министерство на правосъдието съществува фонд, който в 2005 година бе 500 000 лв. По неясни причини бе намален на 200 000 лв. За тази сума се обявява конкурс за финансиране на проекти на НПО-та. Одобрените проекти обикновено са десет с максимална сума за финансиране до 20 000 лв. За съжаление, изисква се от гражданските организации да осъществят дейностите за няколко месеца и да приключат в същата бюджетна година. Проекти за превенция от подобен тип, не водят до ефективност в борбата с насилието над жени.

Член 13 – Повишаване на информираността

1 Страните редовно и на всички равнища насърчават или провеждат кампании или програми за повишаване на информираността, включително в сътрудничество с национални институции за правата на човека и органи за равнопоставеност, гражданското общество и неправителствени организации, по-специално женски организации, където е уместно, за повишаване на информираността и разбирането сред обществеността за различните прояви на всички форми на насилие, обхванати от настоящата Конвенция, техните последици за децата и необходимостта от предотвратяване на такова насилие.

2 Страните осигуряват широко разпространение сред обществеността на информация за наличните мерки за предотвратяване на актовете на насилие, обхванати от настоящата Конвенция.

Българската общественост е информирана главно от медиите за убийството на жени. Само за последните 5 месеца на 2023 година има убити 13 жени. Информация за наличните мерки за защита обикновено се дават при участие на експерти в медиите или стават достояние на широката общественост от социалните мрежи на различните граждански организации. Има и информация за налични мерки на сайта на МВР.

Член 14 – Образование

1 Страните предприемат, където е подходящо, необходимите стъпки за включване на съобразен с развиващите се възможности на учащите се учебен материал по въпроси като равнопоставеност между жените и мъжете, нестереотипни роли на пола, взаимно уважение, ненасилствено разрешаване на конфликти в междуличностните отношения, насилие над жените, основано на пола, и право на лична неприкосновеност, в официалните учебни програми и на всички образователни равнища.

2 Страните предприемат необходимите мерки за насърчаване на посочените в параграф 1 принципи в неформалните образователни структури, както и в спортни, културни и развлекателни структури и в медиите.

След атаката срещу Конвенцията и думата „джендър“ министерство на образованието и министерство на труда и социалните

грижи не дават разрешение на НПО-тата да работят по превенция на насилието над жени, равнопоставеност и стереотипи по пол. Твърдо отказват да подкрепят дори европейски проекти, в които има загатнато за подобни теми. В отдела за „Равни възможности, антидискриминация и социални помощи“, дирекция „Политика за хората с увреждания, равни възможности и социални помощи“ (ПХУРВСП) към МТСП работят по темата двама човека, а началника отказва сътрудничество по европейски проектина НПО-тата.

Член 15 – Обучение на специалисти

1 Страните осигуряват или укрепват подходящо обучение за съответните специалисти, които работят с жертви или извършители на всякакви актове на насилие, обхванати от настоящата Конвенция, за превенция и откриване на такова насилие, равнопоставеност между жените и мъжете, нуждите и правата на жертвите, както и за превенция на вторична виктимизация.

2 Страните насърчават включването в посоченото в параграф 1 обучение на подготовка за координирано сътрудничество между множество агенции с цел всеобхватно и подходящо третиране на съобщените случаи на насилие, обхванати от настоящата Конвенция.

По различни проекти дейности многократно са провеждани обучения на социални работници и полицаи, но поради огромно текучество в тези две институции, служителите че нуждаят от нови обучения или надграждащи такива. Що се отнася до магистрати и лекари, обученията се осъществяват трудно, поради нежеланието им за участие. Тази група е най-малко участваща в процеса на разпознаване, насочване и подпомагане на жертвите на насилие. Сред тях обаче съществуват малцина, знаещи и посветени на темата.

В Закона за защита от домашно насилие от 2005 година потърпевшите могат да взимат медицински свидетелства за здравословното си състояние след побой от лекуващите лекари. На практика обаче, те отказват и не съдействат на жертвите. Ето защо жертвите се обръщат само към съдебна медицина, където могат да получат удостоверение, заплащат този преглед и този документ. За това пострадалите, които нямат средства, не могат да получат това доказателство. То обаче им трябва в съда.

Член 16 – Превантивни програми за намеса и работа

1 Страните предприемат необходимите законодателни или други мерки за създаване или подкрепа на програми за обучение на извършителите на домашно насилие да възприемат ненасилническо поведение в междуличностните си взаимоотношения с цел предотвратяване на бъдещо насилие и промяна на моделите на насилническо поведение.

2 Страните предприемат необходимите законодателни или други мерки за създаване или подкрепа на програми за работа с извършителите и по-специално със сексуалните насилници, насочени към превенция на повторно насилие от тяхна страна.

3 При предприемането на посочените в параграфи 1 и 2 мерки страните следва да поставят на първо място безопасността, подкрепата и човешките права на жертвите, а също така, когато е подходящо, да създават и изпълняват тези програми в тясно сътрудничество със специализираните служби за подкрепа на жертвите.

В страната съществуват няколко места, развити от гражданския сектор, където се предлагат услуги за извършители. Съдиите установяват този факт, защото биха искали да се разпоредят извършителя на насилие да посещава служби за промяна в неговото поведение. За съжаление, тези услуги съществуват на проектен принцип и с завършването на проекта програмата се затваря. Няма финансови средства, предвидени в държавата към настоящия момент. По ЗИД на ЗЗДН се предвижда такава специализирана услуга.

Член 17 – Участие на частния сектор и на медиите

1 Страните насърчават частния сектор, сектора на информационните и комуникационни технологии и медиите, при надлежно зачитане на свободата на словото и независимостта им, да участват в разработването и изпълнението на политики и да определят насоки и саморегулиращи се стандарти за превенция на насилието над жени и по-голямо зачитане на тяхното достойнство.

2 Страните развиват и насърчават, в сътрудничество с участниците от частния сектор, умения у децата, родителите и учителите да се справят с информационната и комуникационна среда, която предоставя достъп до унизително и потенциално вредно съдържание от сексуално или насилническо естество.

Все още не се предвижда никъде и по никакъв начин насърчаване на частния сектор за допринасяне в тази сфера. Частният сектор обаче сам намира начини да подпомогне активните неправителствени организации.

Често се подкрепят Кризисните центрове и звената „Майка и бебе“ с хуманитарна помощ – хранителни продукти, бебешко мляко, чаршафи, завивки, оборудване, ТВ апарати, консумативи, козметични продукти, препарати, книги и други.

Глава IV – Защита и подкрепа

Член 18 – Общи задължения

1 Страните предприемат необходимите законодателни или други мерки за защита на всички жертви от последващи актове на насилие.

2 Страните предприемат необходимите законодателни или други мерки в съответствие с вътрешното законодателство за осигуряване на подходящи механизми за ефективно сътрудничество между всички релевантни държавни агенции, включително от съдебната област, прокуратура, правоприлагащи органи, местни и регионални власти, както и неправителствени организации и други подходящи организации и органи, за защита и подкрепа на жертвите и свидетелите на всички форми на насилие, обхванати от настоящата Конвенция, включително чрез насочване към общи и специализирани услуги за подкрепа като посочените в членове 20 и 22 от настоящата Конвенция.

3 Страните гарантират, че предприетите на основание на настоящата глава мерки:

- се базират на основано на пола разбиране на насилието над жени и домашното насилие и са насочени към правата на човека и безопасността на жертвите;**

- се базират на интегриран подход, който отчита връзката между жертви, извършители, деца и тяхното по-широко социално обкръжение;**

- са насочени към избягване на вторична виктимизация;**

- са насочени към овластяване и икономическа независимост на жените жертви на насилие;**

- предвиждат, когато е уместно, разполагане на съвкупност от услуги за защита и подкрепа на едно и също място;**

- са насочени към специалните нужди на уязвимите лица, включително деца жертви, и са достъпни за тях.**

4 Предоставянето на услуги не бива да зависи от желанието на жертвата да подаде жалба или да свидетелства срещу извършител.

5 Страните предприемат необходимите мерки за осигуряване на консулска и друга защита и подкрепа за своите граждани и за други жертви, които имат право на такава защита, в съответствие с техните задължения съгласно международното право.

Член 20 – Общи услуги за подкрепа

1 Страните предприемат необходимите законодателни или други мерки, така че жертвите да имат достъп до услуги, улесняващи тяхното възстановяване след насилието. Тези мерки включват при необходимост услуги като правни и психологически консултации, финансова подкрепа, настаняване, образование, обучение и помощ при намиране на работа.

2 Страните предприемат необходимите законодателни или други мерки, за да могат жертвите да имат достъп до здравни и социални услуги, службите да разполагат с подходящи ресурси, а специалистите да са обучени да подкрепят жертвите и да ги насочват към подходящите служби.

До 2023 година държавата осигурява средства само за Кризисни центрове и подслони за услуги чрез държавно-делегираната дейност. Психологическа подкрепа и консултиране, се предоставя главно от неправителствените организации по отделни проекти. Не навсякъде в страната има действащи и активни НПО-та, работещи в областта на защитата на жени от насилие. Безплатна правна защита има в София, по инициатива на Столичен Общински Съвет, в Пловдив, където се работи по проект, финансиран по Норвежкия финансов механизъм и регионалните бюра към Националното бюро за правна помощ.

Работната група по разработването на ЗИД към ЗЗДН бе предложила осигуряване на жертвите безплатна правна помощ, която не бе приета от Министерски съвет и отпадна като мярка.

Съществуват много малко специалисти, които подкрепят жертвите на насилие.

Член 21 – Помощ за индивидуални/колективни жалби

Страните трябва да осигурят на жертвите информация и достъп до приложими регионални и международни механизми за индивидуални/колективни жалби. Страните насърчават осигуряването на ангажирана и компетентна подкрепа за жертвите при представяне на такива жалби.

Не съществува подобен механизъм за подаване на жалби. Единствено е възможно да се подават жалби към Комисията по антидискриминация и в Омбуцманството, но там се подават жалби и множество други линии.

Член 24 – Телефонни линии за помощ

Страните предприемат необходимите законодателни или други мерки за създаване на национални денонощни безплатни телефонни линии за помощ, които да предоставят консултации на позвънилите, поверително или при надлежно зачитане на тяхната анонимност, във връзка с всички форми на насилие, обхванати от настоящата Конвенция.

Гореща телефонна линия, която работи в помощ на преживяли насилие съществува от 1997 година в България е създадена и управлявана от фондация „Асоциация Анимус“ с помощта на международни спонсори. От 2011 година Министерство на правосъдието в съответствие с Националната програма за превенция на насилието, всяка година открива процедура по ЗОП и финансира 24 часова Национална телефонна линия, възлагайки на неправителствени организации, които имат лиценз за управление на телефонна линия.

Национална Гореща телефонна линия за подкрепа и насочване на хора, пострадали от насилие се осъществява от Фондация „Асоциация Анимус“ вече 26 години, защото печели конкурсите притежавайки огромен опит. Безплатните обаждания на жертвите на насилие към Националната гореща телефонна линия също дълги години са финансово обезпечени с подкрепата на оператора Виваком. Бизнесът е подал сериозна ръка за тази специфична услуга.

Обаждащите се получат емоционална подкрепа, възможността да бъдат изслушани за преживяно насилие, партниране в процеса на взимане на решение, информация какви са техните права и какви мерки могат да предприемат спрямо ЗЗДН. Горещата телефонна линия е много важна като част от подкрепата на пострадалите, защото е в условията на анонимност. По телефона се предоставя и юридическа консултация един път седмично.

Националната Гореща телефонна линия осигурява помощ за пострадали от домашно насилие, сексуално насилие и трафик на хора, като насочва пострадалите към социални услуги в цялата страна. Консултират се и близки на пострадали от насилие, представители на

НПО, на институции в лицето на полиция, посолства, Отдел „Закрила на детето“, журналисти, учители, лекари и граждани.

Националната 24 часова гореща телефонна линия е първата и понякога единствената възможност на хората, пострадали от насилие, да потърсят подкрепа, особено в малките населени места, където липсва услуги.

Консултантите на линията преминават през сериозно първоначално едноседмично обучение и последващо като се учат от по опитните консултанти. Те разполагат със ежедневна грижа дебрифинг и обсъждане на тежките случаи, както и супервизия.

Член 26 – Подкрепа за жертви на сексуално насилие

Страните предприемат необходимите законодателни или други мерки за създаване на достатъчен брой подходящи и леснодостъпни кризисни центрове за жертви на изнасилване или на сексуално насилие, в които да се предоставят медицински и съдебно-медицински прегледи, подкрепа за травмираните и консултации за жертвите.

Българската държава е длъжник на жертвите на изнасилване и сексуално насилие. Липсват служби за подкрепа, няма добре подготвени специалисти за работа с преживяли сексуално насилие. Съществува един единствен център „Вселена“ в Бургас управляван от НПО, който беше инициран от Британското посолство и предоставя медицинска, социална, психологическа и юридическа помощ. Работи се мултициплинарно, съвместно с полиция и прокуратура. За съжаление, законът не се ползва достатъчно от жертвите на изнасилване. Те или въобще не се решават да докладват поради срам, чувство за вина и най-вече виктимизация в обществото, че тя си го е „търсила“. Дори и тези, които първоначално докладват в полицията, в последствие се отказват поради разпити, които виктимизират. Още на ниво следствие жертвите се отказват да съдействат на разследването не само поради начина на третиране, но често и под натиск на извършителите или страх от съдебен процес, в който ще срещнат отново извършителя и повторното им преживяване на емоционална криза.

Член 26 – Защита и подкрепа на деца свидетели

1 Страните предприемат необходимите законодателни или други мерки за надлежното отчитане на правата и потребностите на деца свидетели на всички форми на насилие, обхванати от

настоящата Конвенция, при осигуряването на услуги по защита и подкрепа на жертвите.

Децата свидетели и жертви на домашно насилие са част от целевата група на ЗЗДН. Субективно е обаче включването на децата в мерките по защита от домашно насилие. Едни съдии включват децата в ограничителната заповед, други се грижат главно извършителя да си вижда детето. В случаите на тежко домашно насилие често предаването на детето служи за ново и продължаващо насилие. В практиката се наблюдава и често задържане на деца от извършителя и отчуждаване от пострадалото лице. Институциите почти не съдействат на жертвата в такива случаи.

2 Предприетите в съответствие с настоящия член мерки трябва да включват съобразени с възрастта психосоциални консултации за деца свидетели на всички форми на насилие, обхванати от настоящата Конвенция, и надлежно да се съобразяват с висшите интереси на детето.

Услуги за деца свидетели и жертви на насилие съществуват от шест години в София, Шумен и Монтана със съдействието на Уницеф. Тези центрове се наричат Зона Закрила. През 2023 година Столична община разпозна необходимостта от тази услуга, откри процедура по държавно-делегирана дейност и тя стартира от 1 април 2021 година.

Член 28 – Съобщаване от специалисти

Страните предприемат необходимите мерки, така че правилата за поверителност, наложени от вътрешното законодателство за някои специалисти, да не представляват пречка пред възможността при съответни условия те да съобщават на компетентните организации или органи, ако имат разумни основания да смятат, че е извършен акт на насилие, обхванат от настоящата Конвенция, и че могат да се очакват още сериозни актове на насилие.

Законът не дава право на специалистите да докладват случаите на насилие върху пълнолетни лица. При искане от съд и полиция обаче, се подава цялата информация. Специалистите и отделни граждани могат да докладват само насилие над дете по закона за защита на детето.

Глава V – Материално право

Член 29 – Граждански дела и правни средства за защита

1 Страните предприемат необходимите законодателни или други мерки, за да осигурят на жертвите подходящи гражданскоправни средства за защита срещу извършителя.

2 Страните предприемат необходимите законодателни или други мерки, за да осигурят на жертвите, в съответствие с общите принципи на международното право, подходящи гражданскоправни средства за защита срещу държавни органи, неизпълнили задължението си за вземане на необходимите превантивни или защитни мерки в рамките на своите правомощия.

За съжаление в България, не съществува работещ инструмент за защита на жертвите в случаите на държавни органи, които не са изпълнили задълженията си. Ето защо България е осъдена многократно за неосъществени мерки и убийства над жени. Последното решение на Европейския съд по правата на човека /ЕСПЧ/ е следното:

На 23.05.2023г ЕСПЧ постанови решение по делото за домашно насилие *А.Е. с/у България* (жалба 53891/20). ЕСПЧ установи редица пропуски в българското законодателство, които правят невъзможно наказателно разследване на сигналите на някои жертви на домашно насилие, като жалбоподателката А. Е. Първата критика на ЕСПЧ касае изискването за системност: „да се изисква повтарящи се случаи на насилствено поведение, за да се намеси Държавата, имайки предвид реалния риск от нови инциденти на насилие с нарастващ интензитет, не се съвместява добре със задължението на властите да реагират незабавно на сигнали за домашно насилие и да показват специална грижа в този контекст“ (параграф 96 от решението).

На второ място, ЕСПЧ критикува липсата на интимна връзка от дефиницията за домашно насилие, съгласно Наказателния кодекс: „тълкувайки закона като изискващ трайно съжителство, както и изискването в закона и двете лица във връзката да бъдат пълнолетни и да са живели заедно поне 2 години, трудно може да се оправдае ... тъй като така е обречен да филтрира извън приложението си голям брой случаи, в които насилието е нанесено на жена от интимния ѝ партньор“ (параграф 97 от решението).

Трето, ЕСПЧ отбеляза с притеснение, че според Наказателния кодекс, лека телесна повреда – когато е нанесена на дете извън контекста на домашно насилие - се преследва по тъжба на пострадалото лице. Тази постановка на закона, не може „да възпира и да се бори ефективно с насилието над деца“ (параграф 98 от решението). Накрая, ЕСПЧ коментира, че правомощието на прокурора по чл. 49 от НПК да образува наказателно производство по изключение, щом пострадалото лице е дете,

„е изцяло по негова преценка и той не е законово задължен да разследва в такива случаи“ (параграф 99 от решението).

В заключение, ЕСПЧ счита, че приложимите правни норми в България не могат напълно и адекватно да защитават жертви на домашно насилие и жертви на насилие (деца или други уязвими лица), които не са в позиция да започнат и водят съдебни производства сами като частни обвинители: „Съдът намира, че законодателството не достига стандарта на позитивното задължение на Държавата да създаде ефективна система за наказване на всички форми на домашно насилие и за защита на жертвите“ (параграф 100 от решението).

Като самостоятелно нарушение на Конвенцията за защита правата на човека, ЕСПЧ установява дискриминация по признак пол. Съдът силно критикува българското правителство за липсата на официална, изчерпателна статистика, отразяваща размерите и естеството на домашното насилие у нас и посочва, че тази липса „не може повече да бъде обяснявана като прост пропуск от тяхна страна, предвид нивото на проблема в България и свързаното задължение на властите да отбелязват специално внимание на ефекта от домашното насилие върху жените и да действат съобразно“.

Въпреки, че не е роля на един международен съд да се произнася дали дадена държава трябва да ратифицира даден международен договор, което представлява отличително политическо решение, ЕСПЧ коментира, че „отказът на българските власти да ратифицират Истанбулската конвенция все пак се разглежда като показателен за нивото на тяхната отдаденост да се борят ефективно с домашното насилие“ (параграф 121 от решението).

Член 51 – Оценка на риска и управление на риска

1 Страните предприемат необходимите законодателни или други мерки за извършване от всички съответни органи на оценка на риска от смъртоносно насилие, сериозността на положението и риска от многократно насилие за целите на управлението на риска и при необходимост, осигуряване на координирана безопасност и подкрепа.

2 Страните предприемат необходимите законодателни или други мерки, така че посочената в параграф 1 оценка надлежно да

отчита на всички етапи от разследването и прилагането на защитни мерки факта, че извършителите на актове на насилие, обхванати от настоящата Конвенция, притежават или имат достъп до огнестрелно оръжие.

НПО-тата които работят в подкрепа на жертви на насилие са запознати и използват международни инструменти за оценка на риска за смъртоносно насилие и феминизъм. МВР по проект финансиран от Норвежкия фонд са подготвили Алгоритъм с описани рискови фактори и въпросници, които са в процес на изследване и корекции. Към настоящия момент текат и обучения за разпознаване на рисковите фактори във висшия ешелон на управление на охранителна полиция и регионалните координатори по домашното насилие. Предстои в рамките на година Алгоритъма да бъде приет от ръководството на МВР и да бъдат изготвени методически указания към служителите, свързани с оценката на риска и действията на полицията.

Заедно с това същия Алгоритъм е прибавен в Наръчника на магистрати, изготвен от Националния Институт по правосъдие.

В заключение

Конвенцията има много голям обем от предвидени мерки във всички посоки на обществения живот и има за цел да защитава правата на жените и да предотвратява насилието спрямо тях. Тя поставя основите за дефиниране и преследване на насилието срещу жени като нарушение.

Конвенцията представлява и една дългосрочна визия за бъдеща Европа, която предвижда пътищата и начини за въздействие, жените да не живеят в насилие. Коментарите за състоянието в България съотнесено с Конвенцията са само частични и се отнасят само към някои аспекти на Конвенцията. България също е част от Европа и трябва да оцени всички членове на конвенцията и да предприеме конкретни стъпки за изпълнение на задълженията си. Само чрез устойчиви и цялостни усилия можем да се борим срещу насилието над жени и да защитим правата на всички жени в България.

Българските жени са красиви, умни и трудолюбиви. Българските жени също мечтаят за живот без насилие. Просто пътя им към живот без насилие ще бъде по дълъг.

Част III

Услуги за подкрепа на жертви на насилие над жени и домашно насилие

Настоящата трета част от доклада има за цел да анализира състоянието на действащите социални услуги в подкрепа на пострадали от домашно насилие в България и да направи препратка към членовете на Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие, които касаят услугите за подкрепа на жертвите на насилие над жени и домашно насилие.

Автор:

Катя Кръстанова

Психолог и експерт домашно насилие към фондация „Асоциация Анимус“

Настоящият анализ е изготвен в рамките на Проект „Комуникация на гражданското общество и застъпнически кампании за Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие чрез прилагането на обща методология, разработена от Съвета на Европа, мрежата на WAVE и UN Women“ GRANT/DGII/GED/VAW/2022/1

Мненията, изразени в този сравнителен анализ, са отговорност единствено на автора и не отразяват непременно официалната позиция на Съвета на Европа.

Според Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие отделя специално място относно услугите за подкрепа на жертвите на насилие над жени и домашно насилие:

Член 23 – Подслони

Страните предприемат необходимите законодателни или други мерки за създаване на достатъчен брой подходящи и леснодостъпни подслони за безопасно настаняване и за проактивно свързване с жертви, по-специално жени и техните деца.

Подслоните/Кризисните центрове са ключови услуги за пострадали от домашно насилие. Те са възможност за спешна помощ за гарантиране на безопасност по всяко време на денонощието и имат огромно значение за високо рисковите случаи на домашно насилие. Разбира се, настаняването в такъв център е крайна мярка, тогава когато няма възможност спешно да бъде издадена незабавна защита с мярка, която да позволи на жертвите на домашно насилие да останат в домовете си. В подслоните може жертвите на домашно насилие за изчакат издаването на ограничителна заповед, преди да се върнат в домовете си. При високорисковите случаи обаче настаняването в подслон на голямо отстояние от мястото, където е извършителя на домашно насилие, понякога гарантира запазването на живота на жертвите и възможността, те да следват нормален ежедневен ритъм на живота в бъдеще.

Как стоят нещата в нашата страна?

Подслоните за жертви на домашно насилие в България в дълъг период от време се създават само от неправителствени организации. Първият подслон стартира в гр. София през 1997 година и е създаден от Фондация „Център Надя“ . За съжаление този подслон е закрит няколко години по-късно, въпреки, че получава общинска сграда за своята дейност от общинската администрация на район Искър. Фондация „Асоциация Анимус“ разкрива подслон за жени, жертви на домашно насилие и техните деца отново в София на 29 септември 1999 година. Този подслон никога не затваря врати, въпреки че до 1 март 2012 година той изцяло се финансира в рамките на проекти, които екипът на ФАА създава, печели и управлява. От март 2012 година този подслон за жертви на домашно насилие е финансиран като държавно делегирана дейност на Столична община като Кризисен център за жени и деца пострадали от домашно насилие „Св. Петка“.

Подслони за жертви на домашно насилие в страната са създадени от неправителствени организации последователно в градовете Варна, Бургас, Силистра, Плевен, Русе, Стара Загора, Димитровград, Перник, Пещера . Първоначално те са създадени в рамките проекти, инициирани от самите неправителствени организации, а на по-късен етап преминават към финансиране от държавата чрез общините като държавно делегирани дейности. Този механизъм на финансиране става възможен след приемане на Закона за социалното подпомагане през 2003 година.

Към днешна дата според официалните данни оповестени в страницата на Агенцията за социално подпомагане се вижда, че в страната работят подслони за жени и деца, пострадали от домашно насилие , финансирани като държавно делегирана дейност в следните градове:

Гр. Бургас – управляван от Асоциация „Деметра“

Гр. Варна – управляван от Фондация „ деца и семейства в риск“

Гр. Велико Търново – управляван от община Велико Търново

Гр. Димитровград – управляван от Фондация „български център за джендър изследвания – клон Хасково

Гр. Перник – управляван от Фондация „ПУЛС“

Пловдив – управляван от община Пловдив

Гр. Русе – управляван от Фондация „Център Динамика“

Гр. Силистра -управляван от Женско сдружение „Екатерина Каравелова“

Гр. София – управляван от Фондация „Асоциация Анимус“

Гр. Стара Загора – управляван от Сдружение“ Самаряни“

Някой от Подслоните/Кризисни центрове са вписани в страницата на Агенцията за социално подпомагане, като такива за деца, но в тях се настаняват и майка с децата. Такава е практиката в гр. Плевен и гр. Пещера , както и в гр. Монтана и в частност в гр. Гоце Делчев.

Два кризисни център (подслони) бяха разкрити по проекти през 2016 година в рамките на Програма BG 12 „Домашно насилие и насилие, основано на полов признак“, по Норвежкия финансов механизъм. Единият от тях в гр. Русе с капацитет 15 места към днешна дата е със сменена целева група и настанява непридружени деца бежанци. Другият в с. Игнатиево, община Аксаково, област Варна вече функционира като друга социална услуга и не настанява жертви на домашно насилие.

Като проект на фондация „Бъдеще и надежда“ през 2018 година бе създаден и кризисен център в гр. Мездра, област Враца. След приключване на проекта, този Кризисен център не бе финансиран като

държавно делегирана дейност на община Мездра, и поради липса на средства той спря да функционира.

През последните две години бяха разкрити като проектна дейност два нови кризисни центъра – в гр. Ямбол и гр. Горна Оряховица. Те са създадени по инициатива съответно на общинските администрации на общините Ямбол и Горна Оряховица. Тези Кризисни центрове на този етап са проекта дейност, но се очаква в бъдеще да бъдат устойчиво финансирани, като държавно делегирани дейности.

В столицата на 15 декември 2022 година откри врати втори Подслон/Кризисен център за жени и деца, жертви на домашно насилие, изцяло финансиран като местна дейност на Столична община. Кризисният център Св. София за сега е финансиран за две години и се очаква също в бъдеще да стане устойчив отново като държавно делегирана дейност.

Така на практика към момента повечето административни области в страната не разполагат с подслони/кризисни центрове за жени и деца, жертви на домашно насилие. В определени региони на страната най-близкия кризисен център е на отстояние на повече от 100 километра и се намира в друга административна област.

Екипът на Фондация „Асоциация Анимус“ през периода януари – юни 2023 година инициира поредица от срещи на областно ниво, които да дадат възможност съвсем конкретно и на място да се обсъдят възможностите за създаване на подслон/кризисен център за пострадали от домашно насилие в съответната административна област. Бяха проведени 12 регионални срещи. В тези срещи участваха представители на общинските администрации на общините във всяка административна област, на Областната дирекция на МВР, на Регионалните дирекции социално подпомагане и на местни неправителствени организации. Инициативата съвпада по време със създаване и обсъждане на областно ниво на предложенията за Националната карта за социални услуги, която по смисъла на Закона за социалните услуги (чл.34) отразява установените потребности от социални услуги на територията на цялата страна. На този етап създаването и устойчивото финансиране на услуги за подкрепа на пострадали от домашно насилие е възможно в рамките именно за Закона за социалните услуги като социални услуги за **пълнолетни лица в кризисна ситуация или с потребност за преодоляване на последици от такава ситуация (чл. 14 ал.2 т.5)**. До края на 2023 година се очаква да излезе Националната карта за социални услуги, която да покаже наличните и планирана социални услуги в т.ч. и за домашно насилие. До момента в рамките на Закона за защита от домашно насилие, услуги за подкрепа на жертви на домашно насилие, могат да бъдат осъществявани и финансирани само в рамките на проекти по смисъла на чл. 6 от Закона и са с кратка продължителност само в рамките на реализация на съответния проект.

Какво показва наблюдението на ситуацията в отделните административни области на страната, които към 2023 година нямат разкрити Подслони/Кризисни центрове за жени и деца, пострадали от домашно насилие

Област Благоевград – В тази административна област към момента няма разкрит Подслон/Кризисен център за жени и деца пострадали от домашно насилие. На територията на областта има Подслон/ Кризисен център за деца, пострадали от насилие в гр. Гоце Делчев с капацитет - 10. При крайна необходимост с децата се настаняват и техните, майки жертви на домашно насилие. В областта има услуга спешен прием – към Център за обществена подкрепа в гр. Петрич. Капацитетът на тази услуга е 6 места. В тази услуга се настаняват деца в риск и жертви на насилие при неотложни ситуации. Там биват приемани и майки с деца, жертви на домашно насилие. Материалната база и разположението на пространствата обаче, не позволяват по-дълъг престой. За това тази услуга не се очаква да бъде утвърдена като подслон с националната карта за социални услуги. Община Благоевград е заявила в Националната карта за социални услуги. Подслон за жени и деца, пострадали от домашно насилие с капацитет 14. Общината е отделила и терен за построяване на нова сграда за тази социална услуга, която се очаква да започне да функционира през 2026 година.

Област Видин – В област Видин няма Подслон/ Кризисен център за жени и деца, пострадали от домашно насилие. На територията на областта има Подслон/ Кризисен център за деца пострадали от насилие в гр. Видин с капацитет 6 места. Политиката на управление на този Кризисен център към момента е да не настанява майки с децата, жертви на насилие, а да се придържа към настаняване само на деца. Това усложнява някои случаи на домашно насилие, при които децата се настаняват, а майката няма подслон и се връща при извършителя (такъв случаи бе споделен по време на работната среща). Така става много видна нуждата от Подслон за жени и деца, пострадали от домашно насилие. По предоставена информация от представител на РДСП Видин за Националната карта за социални услуги са заявени два подслона за жени и деца, пострадали от домашно насилие. Единият в гр. Видин с капацитет 6 места и един с капацитет 10 места в община Ружинци. Сроковете за тяхното стартиране индикативно са посочени като 2025 г. и 2024 г. Заявено е и повишение на капацитета на Подслона за деца, преживели насилие от 6 на 10 места.

Област Враца – В област Враца няма услуги за настаняване на пострадали от домашно насилие. Социалната услуга Звено „Майка и бебе“ във Враца с капацитет от 4 места настанява жертви на домашно насилие, но само ако отговарят на специфичните изисквания, а именно да се касае за майки с деца до три годишна възраст. През 2018 година с активната работа на фондация „Бъдеще и надежда“ е създаден кризисен център в община Мездра с капацитет 8 места. След приключване на проекта, този

Кризисен център не е бил финансиран като държавно делегирана дейност на община Мездра, въпреки че са направени опити по съответната процедура той да получи финансиране от АСП чрез компенсирана промяна. Този Подслон/Кризисен център е заявен в Националната карта за социални услуги с капацитет шест места. Община Враца е разкрила услуга спешен прием за деца в риск и жертви на насилие към Център за обществена подкрепа в град. Во този спешен прием с капацитет от четири места към момента се настаняват и жени, пострадали от домашно насилие с децата. Според предоставен информация от общинска администрация Враца, този спешен прием е заявен от община Враца за разкриване като подслон за жени и деца, пострадали от домашно насилие в Националната карта за социални услуги.

Област Габрово – В тази административна област до момента няма никакви специализирани услуги за подкрепа на пострадали от домашно насилие. Отново и тук единствена възможност за подкрепа е настаняване в социалната услуга Звено „Майка и бебе“ за майки жертви на домашно насилие с деца до 3 годишна възраст. В областта няма и подслон за деца, пострадали от насилие. Всички жертви на домашно насилие ползват настаняване в съседни административни области в случая в област Велико Търново и намиращите се там Подслони. В рамките на проведената среща за обсъждане на възможностите за създаване на услуга за настаняване на пострадали от домашно насилие, стана ясно, че областна администрация Габрови и община Габрово са провели среща, на която е било постигнато съгласие община Габрово за заяви в Националната карта за социални услуги Подслон за жени и деца, пострадали от домашно насилие с капацитет 10 , а областна администрация да съдейства с подходящ сграден фонд, където да се разположи услугата.

Област Добрич – В рамките на проведената среща в гр. Добрич стана ясно, че в от областта няма заявена услуга Подслон за жени и деца, пострадали от домашно насилие в Националната карта за социални услуги. До момента в тази административна област на страната няма никаква услуга за настаняване на пострадали от насилие деца и лица. Всички случаи, които имат нужда от спешно настаняване се пренасочват към съседни административни области като Силистра и Варна. Нито един Център за обществена подкрепа от общо пет в областта не е създал услуга „спешен прием“, така че да има място за настаняване на деца в риск и жертви на насилие. На практика област Добрич е единствената административна област в страната където не съществува и не се предвижда да се създаде възможност за настаняване на деца и лица, жертви на домашно и друго насилие.

Област Кърджали – В тази област са правени опити за създаване на Кризисен център за жени и деца, пострадали от домашно насилие още през 90-те години на миналия век. Към момента обаче има изграден само спешен прием към Център за обществена подкрепа гр. Кърджали с

капацитет от четири места. Тази услуга е съвсем нова, но данните до момента показва, че тя е постоянно със запълнен капацитет. В този регион на страна има огромна нужда от подобна услуга, тъй като за всички общини тя е единствена, а търсенето на помощ при домашно насилие е много трудно. По информация от Регионалната дирекция социално подпомагане спешният прием е заявен в Националната карта за социални услуги като Подслон за жени и деца, пострадали от домашно насилие.

Област Кюстендил – Тази област е сред тези без специализирани услуги за пострадали от домашно насилие. Община Дупница е предоставяла общинско помещение за консултативен център на неправителствена организация, но към момента на проучването, няма действаща услуга за жертви на домашно насилие. В областта няма и услуга за настаняване, нито подслон/кризисен център, нито спешен прием. На този етап няма заявен подслон и за националната карта за социални услуги. Географското разположение на областта създава възможност значителен брой от жертвите на домашно насилие да търсят помощ в гр. Перник и тамошния Кризисен център, управляван от Фондация „ПУЛС“.

Област Ловеч – Към момента в област Ловеч няма постоянно действащо място за настаняване на жертви на домашно насилие. Община Ловеч е предоставила сграда на Фондация „Отворена врата“ за създаване на подслон за жертви на домашно насилие, но на този етап няма постоянно действаща услуга, поради факта, че тази услуга се финансира само на проектен принцип. Стана ясно, че от скоро в гр. Ловеч действа спешен прием към Център за обществена подкрепа, управляван от Сдружение „Гражданска инициатива“. Капацитет за настаняване към момента е 4 места. Тази услуга настанява денонощно жени и деца, пострадали от домашно насилие. Две места за спешен прием има и в гр. Тетевен. Община Ловеч е заявила в Националната карта за социални услуги разкриване на подслон за жени и деца, пострадали от домашно насилие с капацитет 10 места.

Област Монтана – В област Монтана функционират две услуги, които настаняват случаи на домашно насилие, но и двете не са специализирани за това. Едната е кризисен център за деца, а другата е звено „майка и бебе“. По време на дискусиата стана ясно, че на този етап не е заявен Подслон за жени и деца пострадали от домашно насилие към Националната карта за социални услуги. Директорът на Регионалната дирекция социално подпомагане заяви намерение да изпрати предложение до Агенцията за социално подпомагане за предвиждане на такава услуга като услуга на областно ниво.

Област Сливен – По време на срещата в областна администрация Сливен стана ясно, че строежът на Подслон/Кризисен център в Сливен е към своя край. Подслонът е построен в рамките на проект на община Сливен и се очаква да е готов до края на месец юли. С оглед на трудности с

финансирането на социалната услуга се очаква тя да започне работа на 15 октомври 2023 г. В града Сливен има още две услуги, които подкрепя жертви на домашно насилие с настаняване и това за Звено „Майка и бебе“ Сливен и спешен прием към Център за обществена подкрепа.

Област Смолян – На територията на област Смолян няма услуги за подкрепа на жертви на домашно насилие, дори и такива, които основно да са за други целеви групи. Спешните настанявания се случват в съседните административни области, спрямо които общините на област Смолян са доста отдалечени. В хода на проведените дискусии стана ясно, че няма заявена потребност от създаване на услуга Подслон/ Кризисен център за пострадали от домашно насилие. На по-късен етап стана ясно, че община Смолян е заявила за Националната карта за социални услуги Кризисен център за жени и деца пострадали от домашно насилие и отделно Подслон/Кризисен център за деца, пострадали от насилие с капацитет 12 места.

Софийска област - До момента случаите на домашно насилие от тази административна област на страната изцяло се настаняват в гр. София . Единствено в гр. Драгоман има Подслон/Кризисен център за деца, преживели насилие, където обаче не се настаняват майки с децата. През последните години са разкрити спешни приеми към Центрове за обществена подкрепа в Самоков, Ботевград, Елин Пелин. Предстои разкриването на такъв и в гр. Костинброд. Очаква се спешният прием в Самоков да бъде разширен като Подслон за жени и деца, пострадали от домашно насилие.

Събраната информация и направен анализ сочат, че има значително разширение на възможностите за подслон и настаняване на случаи на домашно насилие в страната. В някои региони обаче остава липса изобщо на услуги, като на този етап това са три административни области Смолян, Добрич и Кюстендил.



АВТОРИ:

Д-Р БЛАГОРОДНА МАКЕВА- НАЙДЕНОВА

НАДЕЖДА СТОЙЧЕВА

КАТЯ КРЪСТАНОВА- КАРАИВАНОВА

**НАСТОЯЩИЯТ АНАЛИЗ Е ИЗГОТВЕН В РАМКИТЕ НА ПРОЕКТ „КОМУНИКАЦИЯ НА ГРАЖДАНСКОТО ОБЩЕСТВО И ЗАСТЪПНИЧЕСКИ КАМПАНИИ ЗА КОНВЕНЦИЯТА НА СЪВЕТА НА ЕВРОПА ЗА ПРЕВЕНЦИЯ И БОРБА С НАСИЛИЕТО НАД ЖЕНИ И ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ ЧРЕЗ ПРИЛАГАНЕТО НА ОБЩА МЕТОДОЛОГИЯ, РАЗРАБОТЕНА ОТ СЪВЕТА НА ЕВРОПА, МРЕЖАТА НА WAVE И UN WOMEN“
GRANT/DGII/GED/VAW/2022/1**

МНЕНИЯТА, ИЗРАЗЕНИ В ТОЗИ СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ, СА ОТГОВОРНОСТ ЕДИНСТВЕНО НА АВТОРИТИ НЕ ОТРАЗЯВАТ НЕПРЕМЕННО ОФИЦИАЛНАТА ПОЗИЦИЯ НА СЪВЕТА НА ЕВРОПА.

**Фондация
асоциация
анимус**

COUNCIL OF EUROPE



CONSEIL DE L'EUROPE